

Araştırma Makalesi

Türkiye ve Azerbaycan Türkçelerinde özne terimi üzerine karşılaştırmalı bir inceleme¹

A comparative analysis of the term 'subject' in Turkish and Azerbaijani Turkish

Kübra Duran Şafak², Meriç Güven³

Makale Bilgisi	Öz
<i>Alındı:</i> 10.07.2025	Söz dizimi, cümledeki anlamı kuran öğelerin düzenini inceleyen bir alandır. Bu öğelerden biri olan özne, yüklemle birlikte cümlelerin temel anlam çerçevesini oluşturur. Türkiye Türkçesi ile Azerbaycan Türkçesi, özneyi benzer biçimlerde tanımlar; ancak adlandırma ve sınıflandırma yöntemlerinde bazı ayrımlar bulunur. Türkiye Türkçesinde özne, yargının kime veya neye ait olduğunu belirten unsur olarak tanımlanır. Bu çerçevede <i>özne</i> terimi yaygın biçimde kullanılırken, geçmişte <i>mübteda</i> , <i>fail</i> , <i>yüklet</i> ve <i>kimse</i> gibi farklı sözcüklerle de ifade edilmiştir. Bazı kaynaklar yalnızca yüklemi temel öge kabul ederken, bazıları özneyi de bu yapının parçası olarak görür. Azerbaycan Türkçesinde ise en sık rastlanan terim <i>mübtədadır</i> . Bunun yanında kimi kaynaklarda <i>subyekt</i> ve <i>müsnədileyh</i> sözcüklerine de yer verildiği görülür. Her iki lehçede özne, yükleme yönelen ve yargının merkezinde bulunan öge olarak tanımlanır. Tanım bakımından yakınlık bulunsu da sınıflandırma ölçütleri farklıdır. Türkiye Türkçesinde özne, görevine veya cümledeki yerine göre değerlendirilirken; Azerbaycan Türkçesinde hangi sözcük türleriyle kurulduğuna göre gruplandırılır. Bu farklılıklar, iki lehçede kullanılan adlandırmaların söz dizimi anlayışını nasıl etkilediğini göstermektedir. Çalışma, özne teriminin iki lehçedeki kullanım biçimlerini karşılaştırmalı olarak değerlendirmeyi, söz konusu terminolojik çeşitliliğin söz dizimi üzerindeki etkilerini açıklamayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye Türkçesi, Azerbaycan Türkçesi, özne, terim, terminoloji

Article Information	Abstract
<i>Received:</i> 10.07.2025	Syntax is the field that examines the arrangement of elements constructing meaning in a sentence. One of these elements, the subject, together with the predicate, forms the basic semantic framework of the sentence. Turkish and Azerbaijani Turkish define the subject in similar ways; however, there are distinctions in naming and classification methods. In Turkish, the subject is defined as the element indicating to whom or what the judgment belongs. In this context, the term <i>özne</i> is commonly used, whereas historically, it has also been expressed with terms such as <i>mübtəda</i> , <i>fail</i> , <i>yüklet</i> , and <i>kimse</i> . Some sources consider only the predicate as the fundamental element, while others include the subject as an integral part of this structure. In Azerbaijani Turkish, the most frequently encountered term is <i>mübtəda</i> , though some sources also utilize <i>subyekt</i> and <i>müsnədileyh</i> . In both dialects, the subject is defined as the element directed toward the predicate and central to the judgment. Although the definitions are similar, the classification criteria differ. In Turkish, the subject is evaluated based on its function or position in the sentence, while in Azerbaijani Turkish, it is classified according to the parts of speech (word types) constituting it. These differences demonstrate how the terminological choices in both dialects influence the understanding of syntax. This study aims to comparatively evaluate the usage patterns of the subject terms in both dialects and explain how this terminological diversity impacts syntactic analysis.
<i>Revised:</i> 06.11.2025	
<i>Accepted:</i> 19.11.2025	
<i>Published Online:</i> 24.12.2025	

Keywords: Turkish, Azerbaijani Turkish, subject, term, terminology

¹ Bu çalışma Güneybatı (Oğuz) Grubu Türk Yazı Dillerinde Cümlelerin Temel Öğeleri – Karşılaştırmalı İnceleme ve Çözümleme başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

² Arş. Gör. Uşak Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, kubra.safak@usak.edu.tr, ORCID: 0000-0003-0173-2521

³ Doç. Dr. Uşak Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, meric.guven@usak.edu.tr, ORCID: 0000-0003-2533-5272

1. Giriş

Türk toplulukları arasında önemli bir konuma sahip olan Oğuzlar, siyasi örgütlenmelerinin yanı sıra kültürel ve dilsel miraslarıyla da geniş bir coğrafyada etkili olmuştur. Bugün Oğuzlar, Türk dünyasının Güneybatı bölgesinde, Ceyhun Nehri'nden Balkanlara uzanan çok geniş bir sahada yaşamaktadırlar (Uğurlu, 2011: 125). Oğuz Türkçesinin yazı dili olarak başlangıcı ise Anadolu Selçuklu Devletinin son dönemlerine dayandırılrsa da bu topluluğun tarih sahnesine çıkışı 6. yüzyıla kadar uzanır. (Korkmaz, 1962: 4). Topluluğun Güneybatı kolunu oluşturan Oğuz grubu hem tarihî yazıtlardaki köklü geçmişi hem de modern yazı dillerindeki yaygın kullanımıyla Türk dilinin önemli bir bölümünü oluşturur (Abid, 2017: 8). Oğuz grubunun şekillenmesi, Orta Türkçe döneminde ve özellikle Harezm Türkçesi sürecinde belirginleşen lehçeleşme temayüllerine bağlı olarak gerçekleşmiştir; 12. ve 13. yüzyıldan itibaren Türk yazı dili Kuzeydoğu ve Batı Türkçesi olmak üzere iki ana kola ayrılmıştır (Buran vd., 2020: 12).

Batı Türkçesi; 11. yüzyıldan 21. yüzyıla kadar Kuzey ve Güney Azerbaycan, Kuzey Irak, Kuzey Suriye, Anadolu, Kıbrıs, Ege adaları, Balkanlar, Kırım Hanlığı ve Kuzey Afrika gibi geniş bir coğrafyada konuşulan ve kullanılan bir dildir (Ercilasun, 2009: 429). Bugün ise Oğuz grubu Türk yazı dilleri; Türkiye Türkçesi, Azerbaycan Türkçesi, Türkmen Türkçesi ve Gagavuz Türkçesi olarak kabul edilmektedir. Türk dillerinin sınıflandırılması sürecinde birçok bilimsel tasnif çalışması yapılmıştır. Bu konuda ilk sistematik yaklaşım Kâşgarlı Mahmud tarafından *Divânu Lugâti't-Türk* adlı eserde gerçekleştirilmiş; Türk dilleri, Kaşgar'dan Anadolu'ya kadar olan bölgelerde yaşayan milletin dili olmak üzere iki ana kola ayrılmıştır (Kaydarov ve Orazov, 2010: 127).

Türk dillerine dair bilimsel tasniflerin başlangıcı ise 1883 yılında Radloff'un coğrafi temelli yaklaşımıyla olmuştur. Radloff, *Türkiye Türkçesi (Osmanlıca), Türkmen Türkçesi ve Azerbaycan Türkçesini "Güney Lehçeleri"* içinde değerlendirmiştir (Akar, 2005: 51). Ramstedt (1917) bu lehçeleri "*Güney grubu*" olarak ele almış; Samoyloviç ses özelliklerine göre Türkmenleri "*Güney-batı*" grubu içinde sınıflandırmıştır. Räsänen (1949), Türkmen, Azerbaycan, Osmanlı ve Gagavuz lehçelerini "*Güneybatı grubu*" içerisinde değerlendirmiştir. Baskakov (1952), bu lehçeleri "*Oğuz-Türkmen, Oğuz-Bulgar, Oğuz-Selçuk*" biçiminde alt kollara ayırmıştır. Arat, "*Cenup*" adlandırmasıyla bu grubu "*dağlı*" lehçeleri içinde sayarken; Benzing ise Oğuz grubunu "*1. Osmanlıca, 2. Azerî (İran ve Kaşkay lehçeleri ile), 3. Türkmence*" olarak sıralamıştır. Menges; Eski Anadolu Türkçesi ve Eski Osmanlıca'yı eski dönem lehçeleri olarak ayırmış, yeni dönemlerde ise "*Osmanlıca (Rumeli, Anadolu, Güney Kırım), Gagauz, Azerî ve Türkmence*" başlıklarına yer vermiştir. Tekin, bu tasnifleri değerlendirerek "*dağlı veya Oğuz grubu*" dediği lehçeleri ses bilimsel ölçütlere göre alt gruplara ayırmış; Türkiye Türkçesi ile Gagavuz Türkçesini "*kal-*" grubu, Azerbaycan Türkçesini "*gal-*", Türkmen Türkçesini ise "*gâl-*" grubuna yerleştirmiştir (Tekin, 1989: 143-167). Tüm bu tasnif çalışmalarına dayanarak Oğuz grubu Türk lehçelerinin tarih boyunca "*güney*", "*batı*", "*güneybatı*" ya da doğrudan "*Oğuz*" biçiminde adlandırıldığı ve aynı grupta değerlendirildiği görülmektedir. Türkiye Türkçesi, Azerbaycan Türkçesi, Türkmen Türkçesi ve Gagavuz Türkçesinden oluşan bu grup, tarihî birlikliğe rağmen zamanla çeşitli yapısal farklılıklar göstermiştir. Bu farklılıklar, özellikle cümle yapısı ve temel cümle öğelerinin tanımı, sınıflandırılması ve adlandırılması gibi alanlarda daha belirgin hâle gelmiştir.

Söz dizimi alanındaki çalışmalar genellikle cümle tanımı, cümle türleri, öğeleri ve sözcük öbekleri üzerinde yoğunlaşmıştır. Bu çalışmanın özgün yönü, biçimsel sınıflandırmaların ötesine geçerek terminolojik farklılıklara odaklanmasındır. Literatürde özne türleri ve yapı özelliklerine dair pek çok değerli incelemenin olmasıyla birlikte bu çalışmaların çoğu terim farklılıklarının yol açtığı kavram sorunlarına yeterince eğilmemiştir. Oysa cümle öğelerinin adlandırılmasında ortaklık sağlanamaması hem öğretimde hem de dil bilgisinde yer alan açıklamalarda anlam karışıklıklarına neden olmaktadır. Bu bağlamda literatür, üç ana başlık altında incelenebilir: Cümle üzerine genel çalışmalar, özne odaklı incelemeler ve Azerbaycan Türkçesi ile Türkiye Türkçesi arasında yapılan karşılaştırmalı araştırmalar.

1.1. Cümle Üzerine Genel Çalışmalar

Türkiye Türkçesi gramerinde cümle üzerine çok sayıda çalışma yapılmıştır. Bu çalışmaların bir bölümü doğrudan cümle kavramı ve cümleyle ilgili sorunlar üzerinde yoğunlaşmıştır. Söz konusu çalışmalar tez, makale ve kitap gibi farklı türlerde kaleme alınmış olup burada özellikle cümle kavramındaki terminolojik ve yapısal sorunlara yer verilmiştir. Konuyla ilgili olarak Özgül (2002: 11-45), cümle ile hüküm kavramlarını birbirinden ayırır. Cümleyi gramer düzleminde, hükmü ise mantıksal bir kategori olarak değerlendirir. *Cümle ögesi* terimini *cümle unsurundan* ayırarak; "*Yazıyorum.*" örneğinde tek unsur fakat iki öge bulunduğunu belirtir. Buna göre öge ve unsurun farklı kavramlar olduğunu açıklar. Cümlelerin temel öğeleri olarak özne ve yüklemi öne çıkarır. Özneyi iki grupta değerlendirir: *bağımsız kelimeyle kurulanlar* ve *yükleme bağlı şahıs ekleriyle ortaya çıkanlar*. Bu konuda terim birliğinin sağlanamadığını vurgular. Zülfiyar (2006: 219-222) ise *cümle* terimini tercih etmekte ve bu terimin *tümceye* oranla daha yaygın olduğunu belirtmektedir. Terim birliğinden çok, gramer alanında kullanılan sözcüklerdeki dağınıklığa dikkat çeker. Edat, takı ve çekim ekleri gibi terimlerin farklı sözcüklerle ifade edilmesinin öğretim sürecinde sorunlar doğurduğunu vurgular. Terim oluştururken işlev, kapsam ve

özelliklerin açıkça belirlenmesi gerektiğini savunur. Barak Yılmaz (2008: 14; 318-319), terim, tanım ve tasnif farklılıklarının öğretim sürecindeki etkilerini inceler. Cümle türlerinde yaşanan karışıklığın ilk olarak tasnifte ortaya çıktığını belirtir. Ortak terimlerin belirlenmesini, açık ve anlaşılır terimlerle oluşturulmuş bir dil bilgisi sözlüğünün hazırlanmasını önerir. Eyi (2023: 54-62), cümleyi yalnızca basit yapı üzerinden tanımlamanın yetersiz kaldığını, birleşik yapılarda yan cümlelerin ayrı ayrı değerlendirilmesi gerektiğini belirtir. Cümleyi çok katmanlı bir yapı olarak ele alır. Ana ve yan cümle öznelerinin işlev farkını göstererek, analiz sürecinde bu ayrımın dikkate alınmasının hem anlam hem yapı bakımından çözümleyici katkılar sunduğunu ifade eder. Yılmaz (2024: 491-493), cümle öğelerinin sınıflandırılmasına yönelik işlev merkezli bir model geliştirir. Özne ile yüklem arasındaki anlamsal bağı temellendirerek, özneyi yalnızca yapıya bağlı bir unsur olarak değil; dönüşümlere açık, yüklem anlam alanını tamamlayan işlevsel bir yapı olarak değerlendirir. Biçim temelli ölçütlerin yanında işlev temelli ayrımların da dikkate alınmasını gerekli görür.

Cümle üzerine yapılan çalışmalarda farklı bakış açıları ön plana çıkmış, bu yaklaşımlar cümle öğelerinin tanımlanmasında biçimsel ve işlevsel ölçütlere dayalı ortak bir yaklaşıma duyulan ihtiyacı gözler önüne sermiştir.

1.2. Özne Odaklı İncelemeler

Özne, cümle yapısının temel bileşenlerinden biri olarak hem tanım hem de sınıflandırma açısından Türk dil biliminde çeşitli tartışmalara konu olmuştur. Türkiye Türkçesinde özneye yönelik eleştirel çalışmalar, terim birliğinin sağlanamaması, türlerin netleştirilememesi ve sınıflandırmalarda yaşanan karışıklıklar gibi konular etrafında yoğunlaşmıştır.

Zülfikar (1995: 43-51), dilcilerin özne terimi konusunda büyük ölçüde uzlaştığını; ancak özne türleri konusunda görüş birliğine varılamadığını belirtir. Tarıktaroğlu (1996: 192-194), söz dizimi bağlamında özne konusunun yeterince işlenmediğini, bu nedenle dil öğretiminde eksikliklerin giderilemediğini ifade eder. Mehmedoğlu (2006: 2; 2001: 64), özne teriminde birlik olmadığını vurgular; *özne*, *kimse*, *subjekt*, *fail* ve *yüklet* gibi farklı adlandırmaların kullanıldığını göstererek bu çeşitliliğin sınıflandırma ve öğretimde karışıklığa yol açtığını belirtir. Bu nedenle özneyi yalnızca iki başlık altında ele alır: bağımsız kelimeyle kurulanlar ve gramer ekleri aracılığıyla ifade edilenler.

Tablo -1: Mehmedoğlu'nun özne ve özne yerine kullanılan terimler tablosu

Temel Cümle Öğelerinin İsimlendirilmesi	
Terim	Kaynak
Özne	M. Hengirmen, <i>Türkçe Dil Bilgisi</i> , Engin Yay., Ankara, 1997, s. 327
Özne	Leyla Karahan, <i>Türkçede Söz Dizimi (Cümle Tahlilleri)</i> , Akçağ, Ankara, 1999, s. 49
Özne	Tuncer Gülensoy, <i>Türkçe El Kitabı</i> , Bizim Gençlik Yay., Kayseri, 1995, s. 206
Özne	Alaeddin Mehmedoğlu, <i>Türk Dilinde Bağımlı Birleşik Cümle Söz Dizimi</i> , Aşıyan Yay., 2001, s. 66
Kimse	Tahsin Banguoğlu, <i>Türkçenin Grameri</i> , TDK Yay., Ankara, 2000, s. 525
Subjekt	Tahsin Banguoğlu, <i>Türkçenin Grameri</i> , TDK Yay., Ankara, 2000, s. 43
Fail	Muharrem Ergin, <i>Üniversiteler için Türk Dili</i> , Bayrak Yay., İstanbul, 1995, s. 407
Fail	Tuncer Gülensoy, <i>Türkçe El Kitabı</i> , Bizim Gençlik Yay., Kayseri, 1995, s. 205
Yüklet	Jean Deny, <i>Türk Dili Grameri (Osmanlı Lehçesi)</i> , çev. A. Ulvi Elöve, İstanbul, 1941, s. 781

Özgül (2002: 45), Mehmedoğlu'nun bu yaklaşımını benimseyerek özneyi aynı esaslara göre sınıflandırır. Ertürksoy (2005: 3-4; 61), özneyi *yüklem içerdiği yargıyı gerçekleştiren kişi, varlık ya da durum* olarak tanımlar ve türlerin artmasının kavramsal karmaşaya neden olacağını savunur; özneyi gerçek ve sözde özne olmak üzere iki başlık altında değerlendirir. Barak Yılmaz (2008: 14; 318-319), özne gibi temel öğelerdeki terim ve tanım farklılıklarının öğretimi güçleştirdiğini vurgular ve ortak terimlerin yer aldığı bir dil bilgisi sözlüğünün gerekliliğini ifade eder. Bulak (2013: 1102-1120), özne ve zarf tümleci üzerine yapılan çalışmaların ortaklıktan uzak olduğunu; bunun nedenini Türkçenin gramer incelemelerinin, yapısal özelliklerinden ziyade Arapça ve Fransızca gramerlerine göre şekillendirilmiş olmasında arar. Özneye ilgili olarak 25 tür ve 42 farklı terim tespit ettiğini ifade eder ve açık-gizli özne ayrımına dayalı sade bir sınıflandırmanın daha uygun olacağını savunur. Usta (2014: 166-167), özne sınıflandırmasında terimsel ve anlamsal karmaşaya yol açan ayrımların yerine sadece *derin özne* ve *yüzey özne* (açık/boş özne) temelli bir model önerir. Doğan (2015: 295-311), özneyle ilişkin farklı tanım ve yaklaşımların söz dizimi çözümlemelerini karmaşıktırdığını belirtir ve öznenin söz dizimsel yapıdan ayrı, mantık, anlam ve edim bilimsel düzlemlerle olan ilişkilerinin bağımsız olarak ele alınmasını önerir. Baydar (2016: 21; 30), *kendi* zamiriyle kurulan pekiştirmeli özne türüne odaklanır; bu yapının araştırmacılar

arasında kabul görmediğini, bazı örneklerde pekiştirici işlev, bazı örneklerde zarf işlevi üstlendiğini belirtir. Ünal (2017: 12-15), özne tanımlarını *klasik gramer* ve *dil bilimsel yaklaşım* çerçevesinde iki grupta değerlendirir; öznenin *fail*, *kimse*, *yükalan* gibi terimlerle karşılandığını, bazen açık olarak, bazen yalnızca yüklemdeki kişi ekiyle belirtildiğini; derin yapıda her zaman var olduğunu, yüzey yapıda ise her zaman görünmediğini ifade eder.

Bu çalışmalar, özne kavramının Türkiye Türkçesi gramerinde farklı yaklaşımlar doğrultusunda ele alındığını göstermektedir. Terim birliği konusundaki görüş ayrılıkları, sınıflandırma biçimlerinin çeşitliliği ve yapısal-işlevsel odak farklılıkları, özne konusunun henüz bütünlüklü bir çerçevede ele alınamadığını ortaya koymaktadır. Bazı araştırmacılar özneyi sadeleştirilmiş ikili sınıflarla açıklamayı önerirken, bazıları çok katmanlı yaklaşımlar geliştirerek öznenin mantık, anlam ve dil bilgisiyle ilişkisini ortaya koymuştur. Genel eğilim, özne teriminin daha işlevsel ve açık bir tanımla ele alınması gerektiği yönündedir.

1.3. Azerbaycan Türkçesi ile Türkiye Türkçesi Arasında Yapılan Karşılaştırmalı Araştırmalar

Türkiye Türkçesi ile Azerbaycan Türkçesinde özne ögesi üzerine yapılan karşılaştırmalı çalışmalar, iki lehçedeki söz dizimi yapıların benzerliğini ortaya koymakla birlikte terim ve biçim yönünden farklılıkları da değerlendirme imkânı sunmaktadır. Karaörs (1999: 139), sözcük öbekleri, cümle ve cümle çeşitlerini karşılaştırdığı çalışmada, söz diziminde terimlerin büyük ölçüde ortak olduğunu; Azerbaycan Türkçesinde *subje* ve *mübtada* terimlerinin kullanıldığını, Türkiye Türkçesinde ise fiil cümlelerinde *fail*, isim cümlelerinde *özne* teriminin tercih edildiğini belirtir. Alısova Demirdağ (2014: 609-620), cümle ögelerini sınıflandırarak Türkiye Türkçesi ve Azerbaycan Türkçesi arasında örneklerle karşılaştırmalı bir inceleme yapmış; iki lehçede ögeler bakımından büyük farklılık olmadığını, ancak Türkiye Türkçesinde terim kullanımında belirgin bir karmaşa bulunduğunu ifade etmiştir. Dağlı (2018: 70-87), özne ve yüklemi temel ögeler olarak değerlendirerek, her iki lehçede tanım ve örneklerle bu ögeleri karşılaştırmış, Azerbaycan Türkçesinde öznenin *mübtada* terimiyle karşılandığını belirtmiş ve genel olarak ögelerin benzer yapılar gösterdiğini ifade etmiştir. Abid (2020: 81; 91), belirsiz özneli cümleleri incelediği çalışmada, bu tür cümlelerin iki lehçede de yaygın olarak kullanıldığını, biçim yönündeki ayrımların dışında önemli bir sözdizimsel farklılık bulunmadığını vurgulamıştır. Konu üzerine en kapsamlı çalışmalardan birini yapan Alısova Demirdağ (2021: 249-254), *Azerbaycan Türkçesi Söz Dizimi (Türkiye Türkçesiyle Karşılaştırmalı Olarak)* adlı eserinde özne ögesini her yönüyle değerlendirmiş; Türkiye Türkçesinde yirmiden fazla özne türü bulunduğunu belirttiikten sonra Azerbaycan Türkçesindeki özne tanım ve özelliklerini sunarak karşılaştırmalı analizini detaylandırmıştır.

Bu çalışmalar, Türkiye Türkçesi ile Azerbaycan Türkçesi arasında özne ögesine ilişkin yapı ve terim kullanımı bakımından genel bir benzerlik bulunduğunu; ancak özellikle adlandırma ve sınıflandırma noktasında bazı farklılıkların sürdüğünü ortaya koymaktadır. Terim birliğini sağlama, karşılaştırmalı yöntemle inceleme yapma ve sistematik açıklamalara yer verme açısından her bir çalışma önemli katkılar sunmuş; özne türlerinin ayrıntılı biçimde ele alındığı çalışmalarda ise öğretim sürecine yönelik öneriler geliştirilmiştir.

2. Amaç

Söz dizimi, dil bilimsel açıdan üzerinde çeşitli çalışmalar yapılan ve farklı yaklaşımlarla incelenen gramer alanıdır. Cümle ögeleri ise söz diziminin temelini oluşturan bir alt dal olarak kabul edilir. Genel olarak temel ögeler ve yardımcı ögeler olmak üzere kabul gören cümle ögelerinin adlandırılması da konunun işleniş kadar önem arz etmektedir. Bu çalışma, Oğuz grubu içinde yer alan Türkiye Türkçesi ile Azerbaycan Türkçesinde özne ögesinin adlandırılmasındaki farklılıkları incelemeyi amaçlamaktadır. Çalışmada, her iki lehçede özne ögesinin benzer ve farklı terimlerle ifade edilme biçimi, bu durumun ortaya çıkış sebepleri ve yol açtığı sonuçlar üzerinde durulacaktır. Ayrıca, özneye ilişkin terimlerin tarihsel süreçte geçirdiği değişim de çalışmanın önemli bir yönünü oluşturmaktadır.

Terim sorunları üzerine yapılan çalışmalarda, araştırmacıların çoğunlukla cümlelerin yardımcı ögeleri olan nesne, yer tamlayıcısı, zarf ve cümle dışı unsurlar üzerine yoğunlaştığı görülmektedir. Günümüzde Oğuz grubu Türk lehçelerinde genel anlamda bir terim birliği oluşmuş gibi görünse de özne ögesine dair adlandırmaların ayrıntılı biçimde ele alınmadığı anlaşılmaktadır. Bu çalışma, söz dizimi ve cümle ögeleri üzerine geçmişten günümüze yapılan araştırmaları inceleyerek, Türkiye Türkçesi ve Azerbaycan Türkçesinde özne için kullanılan farklı terimlerin söz dizimi ve gramer alanındaki etkilerini, yol açtığı kavramsal belirsizlikleri ve olası çözüm önerilerini ortaya koymayı hedeflemektedir.

3. Yöntem

Bu çalışmada, Türkiye Türkçesi ve Azerbaycan Türkçesinde cümle ögelerinin adlandırılmasına ilişkin terimsel farklılıkları belirlemek amacıyla betimsel ve karşılaştırmalı yöntem kullanılmıştır. İnceleme sürecinde, her iki lehçede söz dizimi ve cümle kavramlarına yönelik kaynaklar taranmış; elde edilen veriler doğrultusunda özne teriminin tanımı, kullanımı ve işleniş biçimi karşılaştırmalı olarak değerlendirilmiştir.

İlk olarak, her iki lehçede *cümle* ve *cümle ögeleri* kavramlarının tanımlanma biçimi ele alınmış; ardından özne ögesinin bu bağlamda nasıl adlandırıldığı, hangi terimlerle karşılandığı ve hangi tanım türleriyle açıklandığı incelenmiştir. Elde edilen bulgular, Türkiye Türkçesi ve Azerbaycan Türkçesinde kullanılan kaynaklar üzerinden sistemli biçimde sunulmuş; terminolojik benzerlik ve farklılıklar dil ve tarih bağlamı yönüyle yorumlanmıştır.

Çalışmanın sonunda, söz konusu farklılıkların neden olduğu terminolojik karmaşa ortaya konmuş ve bu farklılıkların söz dizimi çalışmalarına etkileri değerlendirilmiştir. Bu doğrultuda, Türkiye Türkçesi ve Azerbaycan Türkçesinde cümle öğelerinin adlandırılması üzerine değerlendirme yapılarak alandaki terminolojik birlik arayışına katkı sağlanması amaçlanmıştır.

4. İnceleme

4.1. Türkiye Türkçesi ve Azerbaycan Türkçesinde Cümleye Yaklaşım

4.1.1. Türkiye Türkçesi

Türkiye Türkçesinde cümle kavramı, yapı ve işlev bakımından farklı açılardan tanımlanmış; bu durum, terimin biçimsel sınırların ötesinde çok yönlü bir kullanım alanına sahip olduğunu göstermiştir. Emre (1954: 112), cümleyi en az iki kavramın bir araya gelmesiyle oluşan ve özne-yüklem ilişkisine dayanan bir anlatım birimi olarak değerlendirmiştir. Kükey (1975: 261) ile Dizdaroğlu (1976: 7) da bu bakış açısını paylaşarak *tümce* terimini anlamlı ve tamamlayıcı en üst dil birimi olarak ele almışlardır. Ergin (2004: 398) cümleyi *hüküm grubu* olarak adlandırırken; Banguoğlu (2007: 496-497) *yargı öbeği* kavramıyla cümleyi kendi kendine yeten düşünce birimi olarak tanımlar. Karahan (2024: 13) ise bu çizgiyi sürdürerek cümleyi, düşünce veya duygunun yargı bildirerek iletiği bir söz öbeği olarak niteler. Bu tanımlarda öne çıkan ortak yön, cümleyi tam bir yargı ileten, anlamca bütün ve bağımsız bir yapı olarak görmeleridir.

Bazı yaklaşımlar ise cümleyi yapı, anlam ve işlev yönüyle ele alır. Ediskun (1999: 9) dili bir anlaşma sistemi olarak tanımlarken; Aksan (2020: 11), dilin bilim, sanat ve toplum üzerindeki etkilerine vurgu yaparak cümleyi anlam taşıyıcısı bir kurum olarak değerlendirir. Korkmaz (1992: 32) cümleyi, çekimli bir fiil veya ek-fiille kurulmuş ve yargı taşıyan sözcük öbeği şeklinde tanımlar. Vardar (2002: 297-298), *tümce* maddesinde dört farklı yaklaşımı bir arada sunarak, geleneksel, dağılımsal, işlevsel ve dönüşümsel dil bilgisi kuramlarına dayalı olarak cümlelerin çeşitli düzeylerde tanımlandığını belirtir. Delice (2012: 37-40), cümleyi yüklem merkezli bir yapı olarak ele alır ve anlamdan ziyade biçim yönündeki yapılanmanın esas alınması gerektiğini savunur. Bu tanımlar, cümlelerin yapı birimi olmasının yanında anlam ilişkileri taşıdığını ve iletişim bağlamında işlev kazandığını da gösterir.

Sonuç olarak Türkiye Türkçesinde *cümle* ve *tümce* terimleri, farklı görüş ve yaklaşımlar doğrultusunda çeşitli anlamlar kazanmıştır. Bu durum hem terim tercihinde hem de tanım biçimlerinde ortak birliğin sağlanamadığını ortaya koymakta; öte yandan, cümlelerin kuram açısından çok yönlü biçimde ele alınabildiğini de göstermektedir.

4.1.2. Azerbaycan Türkçesi

Azerbaycan Türkçesinde cümle kavramı, dil ve anlam ölçütlerine göre tanımlanmıştır. Memmedov (1971: 174), yargı ile cümle arasında kesin bir ayrım yaparak yargının düşünce alanına; cümlelerin ise gramer yapısına ait olduğunu belirtmiştir. Həsənov (1981: 18), *cümləyi* yapı unsuru, anlamlı bir bütün ve dilin iletişim işlevini taşıyan temel araç olarak değerlendirir. Ona göre cümle, söz dizimi öğretiminde bağımsız ve karmaşık bir alan olarak ele alınmalı; yapısındaki çok katmanlı meseleler göz önünde bulundurularak aktarılmalıdır. Bu yaklaşımı sürdüren Seyidov ve Əsədova (2003: 61), bitmiş bir fikri ifade eden sözcük ya da sözcük öbeklerini cümle olarak tanımlamış; cümlelerin anlamlı bir bütün oluşturduğunu ve öğelerle kurulduğunu vurgulamışlardır. Kazımov (2010: 81) ise cümleyi yüklem, kip ve tonlama özelliklerine sahip gramatikal bir yapı olarak ele alır. Bu çerçevede, cümlelerin biçim ve ses biriminden sözcük öbeklerine kadar tüm dil birimlerini kapsayan bir üst yapı olduğu savunulmuştur.

Halilov (2017: 3-66) cümleyi yalnızca sözcük öbeklerinden ibaret görmeyip metin düzeyine genişleten ve dilin işlev yönünü ön plana çıkaran çok katmanlı bir çerçeve sunar. Ona göre, cümle düşüncenin dilsel biçime bürünmesini sağlayan temel birimdir ve bu birim dört ölçütle açıklanmalıdır: bitmişlik, yüklemlik, tonlama ve kiplik. Halilov, aynı zamanda mantikî yargıyla gramatikal cümle arasında ayrım yapılması gerektiğini savunur. Halilov, cümleyi hem kuram hem de işlev yönüyle etkin bir varlık olarak konumlandırır. Alişova Demirdağ (2021: 228-232), Azerbaycan dilcilerinin cümle üzerine görüşlerini eserinde yer vermiştir. Eserde geçen tanımları tabloya aktardığımızda Azerbaycan Türkçesinde cümle tanım ve cümlelerin işleniş şekli şöyledir:

Tablo -2: Azerbaycan dilcilerinin cümleye dair yaklaşımları (Alişova Demirdağ, 2021: 228-232)

Sıra	Yazar Adı	Yıl	Cümle Tanımı ve Görüşü
1.	Mirze Kazım Bey	1846	Cümleyi, “birkaç sözün birleşmesiyle nesne hakkında muhakeme” olarak tanımlar. Hüküm geneldir, cümle dile özgüdür.
2.	Çobanzade vd.	1929	Cümlede mutlaka hüküm bulunmalıdır; ancak mübteda (özne) ve haber (yüklem) her zaman açıkça ifade edilmek zorunda değildir. Bazen tek sözcükle de cümle kurulabilir.
3.	Rüstəmov vd.	1959	Cümlede fikir tamamlanmış olmalıdır. Predikativlik ve hüküm bulunur; sözcük

			öbeklerinde bu özellikler yoktur.
4.	Şireliyev	1959	Cümlede yargı şarttır. Bitmiş bir fikri ifade etmesi gerekir.
5.	Tagızade	1960	Cümle ve yargı aynı şey değildir. Cümlede 4 yapı özelliği olmalıdır: bitkinlik, predikativlik, tonlama, ekspresivlik.
6.	Memmedov	1971	Cümle gramer kategorisi, yargı ise düşünce kategorisidir. Cümlede birden fazla yargı olabilir. Cümle, entonasyonla tamamlanır ve predikativlik içerir.
7.	Budagova	1981	Cümle ve yargı aynı değildir. Cümlede 4 temel özellik vardır: bitkinlik, predikativlik, tonlama, ekspresivlik.
8.	Hesenov	1981	Cümle predikativ birimdir. Modallık, zaman, şahıs ve haberlik kategorilerinden oluşur.
9.	Recebli	2006	Cümle, yalnızca bitmiş fikirle oluşmaz; aynı zamanda predikativlik, modallık ve tonlama da şarttır.
10.	Abdullayev vd.	2007	Her yargı cümleyle ifade edilir ama her cümle yargı değildir. Bildirme cümleleri yargıya uyar; emir ve soru cümlelerinde yargı bulunmaz.
11.	Kazımov	2010	Cümle, dilin iç kurallarına göre oluşur. Bitmiş bir fikri ifade eden sentaktik birimdir.
12.	Abdullayeva	2013	Cümle, gramatikal olarak oluşur ve bitmiş bir fikir ifade eder. Temel özellikleri: bitkinlik, predikativlik, entonasyon, modallık.
13.	Tanrıverdi	2017	Cümlede bitmişlik, predikativlik, modallık ve tonlama bulunmalıdır.
14.	Halilov	2017	Yargı ve cümle aynı değildir. Yargı iki ögelidir; cümlede beş öge vardır. Cümle, dilin kendisidir. Cümle özellikleri: bitkinlik, predikativlik, tonlama, modallık.

Alişova Demirdağ (2021: 228-232), Azerbaycan dilcilerinin cümle anlayışına ilişkin görüşlerini sistemli biçimde ele almıştır. Bu değerlendirmelere göre, Azerbaycan Türkçesinde cümle; bir yargı bildiren yapı olmakla birlikte gramatik, fonetik ve anlamsal bütünlük içinde tanımlanan bir dil birimi olarak görülmektedir.

Azerbaycan dilcilerinin görüş birliğiyle öne çıkardığı dört temel cümle özelliği şu şekildedir:

1. Bitkinlik (tamamlanmış düşünce)
2. Predikativlik (yüklem-özne ilişkisi)
3. Modallık (kiplik)
4. Entonasyon (tonlama)

Bu özellikler, Azerbaycan Türkçesinde cümleyi sıradan bir sözcük öbeğinden ayıran ve onu bağımsız bir anlam birimi hâline getiren başlıca ölçütlerdir. Türkiye Türkçesinde ise cümle, genellikle çekimli fiil temelli ve yargı bildirme esaslı olarak tanımlanır. Cümlelerin yüklem merkezli yapısı ön plandadır ve tanımlarda hüküm kavramı belirleyicidir; fakat Azerbaycan Türkçesinde, yargı ile cümle kavramlarının birbirinden ayrılması gerektiği özellikle vurgulanmaktadır. Yargı, düşünce ve mantık alanını ifade ederken; cümle, dilin iç kurallarına göre biçimlenen ve yalnızca yargı bildirmeyle sınırlı olmayan daha geniş kapsamlı bir gramatikal yapı olarak ele alınır. Bu tanımlara göre Türkiye Türkçesinde cümle anlayışı daha çok yapı ve fiil merkezli bir yaklaşıma dayanır, Azerbaycan Türkçesinde ise bu kavramı işlev, biçim ve fonetik özellikleriyle birlikte değerlendirilmektedir. Böylece Azerbaycan dilcileri, cümleye hem dil hem de düşünce düzeyinde bütüncül bir bakış sunmaktadır.

4.2. Oğuz Grubu Türk Yazı Dillerinde Öznenin Adlandırılması

4.2.1. Türkiye Türkçesinde Özne

Türkiye Türkçesinde *özne*, genel olarak cümlelerin yüklemle kurduğu ilişki üzerinden tanımlanmakta, anlam ve biçim yönüyle farklı şekillerde sınıflandırılmaktadır. Karahan (2024: 24), özneyi cümlelerin ikinci derecede önemli ögesi olarak değerlendirir ve yüklem bildirdiği kılışı, oluşu veya durumu üzerine alan; yaparı, yapıları ve olanı bildiren unsur olarak tanımlar.

Türk Dil Kurumunun Güncel Türkçe Sözlük'ünde özne; “*Cümlede yüklem belirlediği işi yapan veya bir oluşa konu olan öge*” şeklinde açıklanmakta, buna örnek olarak “*Çocuk konuştu.*” ve “*Çocuk henüz yürüdü.*” gibi cümleler verilmektedir. Aynı kaynakta özne için *fail* ve *süje* terimlerine de yer verilmiştir. Fail (Ar. fā'il), “*eden, yapan, işleyen*” ve “*özne*” anlamlarıyla; süje (Fr. sujet) ise “*konu*” ve “*özne*” anlamlarında tanımlanmıştır (<https://sozluk.gov.tr> adresinden).

Özne terimi 1942 tarihli Felsefe ve Gramer Terimleri Sözlüğü ile Türkçeye bugünkü anlamıyla girmiştir. Söz konusu kaynakta özne, *zat* ve *süje* karşılıklarıyla birlikte verilmiştir (1942: 74). Ancak özneye dair tanım ve

sınıflandırmalarda zamanla büyük farklılıklar oluşmuş, bu da özellikle Oğuz grubu Türk lehçelerinde konuya yaklaşımları etkilemiştir.

Anadolu sahasında söz dizimi üzerine yapılan ilk çalışmalar Arap gramerinden aktarılan sarf ve nahiv temelli sistemle şekillenmiştir. Bu geleneğin izlerini taşıyan en eski eser, Bergamalı Kadri'nin 1530 yılında kaleme aldığı *Müeyyessiretü'l-Ulûm*'dur. Güven (2018: 69), bu eserde özne teriminin Arapça dil bilgisi terimleriyle *mübtedâ* (isim cümlesinde) ve *fâil* (fiil cümlesinde) olarak işlendiğini belirtmektedir. Bu terimler, cümlede özneyi ifade eden yapılar olarak eserin tamamına yayılmıştır (Güven, 2018: 70).

Tanzimat Dönemiyle birlikte gramer çalışmalarında sistematikleşme görülür. Ahmet Cevdet Paşa ve Fuat Paşa tarafından hazırlanan *Kavâid-i Osmaniyye* adlı eserde, cümle üç öğeden oluşur: “*müsnedü'n ileyh* (özne), *müsnet* (yüklem) ve *râbîta* (bağlayıcı)” (Güven, 2018: 93-95). Fiil cümlelerinde özne *fâil*, isim cümlelerinde ise *müsnedü'n ileyh* olarak adlandırılmıştır. Benzer biçimde, Hüseyin Cahit'in *Türkçe Sarf ve Nahiv* adlı eserinde de cümle “*müsnedü'n ileyh*, *müsnet*, *râbîta*” yapısıyla tanımlanır. Bu eserde özne için hem *fâil* hem de *müsnedü'n ileyh* terimleri tercih edilmiştir (Güven, 2018: 98).

Râşid'in 1899 tarihli *Külliyat-ı Kavâid-i Lisân-ı Osmânî* adlı eserinde ise isim cümlesindeki özne *mübtedâ*, fiil cümlesindeki özne *fâil* olarak adlandırılırken, her iki yapı da *müsnedü'n ileyh* kavramıyla çerçevelenmiştir. Râşid (1899: 218-222), “*Mübteda ile haberin ilişkisi, fail ile fiil arasındaki isnad ilişkisine benzer.*” ifadesiyle bu yapılar arasındaki bağlantıyı açıklamaktadır. Aynı anlayış, Midhat Sadullah'ın eserinde de görülmektedir. Sadullah, özneyi *müsnedü'n ileyh* olarak tanımlar; morfolojik analizde ise *fâil* terimini kullanır (Güven, 2018: 105).

Cumhuriyet Dönemiyle birlikte Türkiye Türkçesindeki özne kavramına yönelik yaklaşımlar biçimsel sınıflamaların ötesine geçerek dil bilimi ve anlam yönlerini de kapsayacak biçimde genişlemiştir. Emre (1945: 272-274), cümleleri isim ve fiil cümleleri olarak ikiye ayırırken bu ayrımı Fransızca dil bilgisi terminolojisine dayalı olarak “*phrase verbale* (fiilsel anlatım)” ve “*phrase nominale* (isimsel anlatım)” terimleriyle açıklar. Fiilsel anlatımda “söylem (prédicat)”, **özne** ve nesne; isimsel anlatımda ise yüklem ve koşaç öğeleri yer alır. Emre, geleneksel olarak özne için *müsnedü'n ileyh* ve *mübtedâ* terimlerinin kullanıldığını da belirtir. Emre *Türkçede Cümle* adlı makalesinde *Özne* (lât. *Subjectum*, al. *Subject*) canlı varlık olursa *kim*, cansız varlık, fikir, kavram olursa *ne* ile soru tertip edilir (1954: 113).” diyerek özne için kullanılan terimleri de vermiştir.

Deny (2012: 712), özneyi *fail* olarak tanımlar ve isim cümlelerinde *mübtedâ* terimini kullanır. Eserin 1941 baskısında özne için *yüklet*, *fail*, *müsnedü'n ileyh*, *yüklenge* gibi terimlerin kullanıldığı; 1921 baskısında ise öznenin Fransızca kökenli *sujet* olarak geçtiği belirtilmiştir (Deny, 1941: 774; 1921: 947).

Topaloğlu (1989: 121), özne terimi için kullanılan ifadeleri detaylı biçimde sıralar: *fail*, *işleyici*, *iye*, *kılan*, *kimse*, *müsnedü'n ileyh*, *özne*, *öznek*, *subjekt*, *yüklenen*, *yüklenik*, *yüklet*. Bu zenginlik, aynı kavramın farklı dönemlerde farklı terimlerle karşılandığını göstermektedir.

Turan (1999: 73), *özne* teriminin anlam açısından *fail*, *yüklet*, *kimse*, *müsnedü'n ileyh* gibi çok sayıda ifadeyle karşılandığını belirtir. Ancak bu çeşitliliğin terminolojik birlik sağlayamadığını, hatta özne ve failin birbirinin yerine kullanılamayacağını savunur. Aynı görüşü paylaştan Ulutaş (2018: 11) da *fail* teriminin gerçek eylemi yapanı; *öznenin* ise sentaktik görevli ismi karşıladığını vurgular.

Mehmedoğlu (2006: 14-20), özneyi “*cümlelerin tam bağımsız ögesi*” olarak değerlendirir ve bu sebeple diğer öğelere bağımlı olmadığını savunur. Azerbaycan Türkçesindeki özne anlayışını Türkiye Türkçesine uygulayan yazar, *fail* ve *özne* ayrımını reddeder ve özneyi cümlelerin merkezî unsuru olarak konumlandırır.

Banguoğlu (2007: 520), özneyi *yükalan* ya da *kimse* olarak tanımlar. Ona göre özne, “*Yargının yüklediğini alan kişi ya da şeydir.*” ve bu kişi ya da şey bir isim veya zamirle ifade edilebilir. Aynı şekilde “*Cümlede ayrı bir kelimeyle ya da yüklem içindeki kişi ekiyle belirtilse de özne, cümlelerin ikinci üyesi sayılır.*” (2007: 525) diyerek özneyi yüklemden sonra gelen öge olarak konumlandırır.

Modern yaklaşımlarda özne teriminin Batı kaynaklı karşılıkları da dikkat çeker. Baskakov (2017: 13) özne için *grammatical subject* ifadesini de kullanırken; Karaağaç (2017: 227) *subject* terimini de öznenin eş anlamlısı olarak alır. Bilgegil (2014: 22) ise klasik sistemdeki *müsnedü'n ileyh* kavramını özne teriminin yanına ekleyerek özneyi, yüklem anlamını gerçekleştiren öge olarak tanımlar.

Özne terimi, günümüz gramer kitaplarında yaygın olarak kullanılmakta; ancak öznenin sınıflandırılması ve ele alınış biçimleri arasında önemli farklılıklar görülmektedir.

Kükey (1975: 88-90), özneyi üç ana başlıkta değerlendirir: *Gerçek özne*, *sözde özne*, *kendinden söz edilen özne*. Bu üç başlık, özne görevindeki birimlerin yapısına göre ayrıca sözcük, sözcük öbeği ve tümcecik olarak alt sınıflara ayrılmıştır.

Dizdaroğlu (1976: 40-46), özneyi dokuz başlık altında sınıflandırır: *gerçek özne*, *sözde özne*, *örtülü özne*, *ortak özne*, *seslenmeli özne*, *açıklamalı özne*, *yinelenmiş özne*, *pekiştirilmiş özne*, *kalıplaşmış özne*. Şimşek (1987: 78-85) de benzer biçimde 9 özne türü belirlemiş; *mantıkça özne*, *açık özne*, *gizli özne*, *belirsiz özne* gibi farklı adlandırmalara yer vermiştir.

Özmen (2016: 20-31), özneyi isim ve fiil cümlelerinde farklı şekilde ele alarak fiil cümlelerinde etken, edilgen, dönüşlü, ettiren gibi çatılara göre sınıflandırmış; isim cümlelerinde ise seslenmeli özneye vurgu yapmıştır.

Özkan vd. (2020: 20), özneyi *yapan* ve *olan* olmak üzere iki grupta değerlendirmiştir. Geçişli fiillerden türeyen edilgen yapılarda *olan* unsur özne olarak tanımlanırken etken yapılarda eylemi gerçekleştiren *yapan* unsur öne çıkar.

Mehmedoğlu ise özneye farklı bir bakış açısı sunar. Ona göre cümlelerin temel ögesi öznedir; yüklem ve diğer cümle ögeleri, özneye yardımcı unsurlardır. Yazar, özneye ilgili terimsel farklılıkları detaylı bir biçimde irdeledikten sonra, çeşitli dilcilerin özne türlerine dair yaklaşımlarını aşağıdaki tabloda özetlemiştir:

Tablo -3: Türkiye Türkçesinde terim açısından özne türleri (Mehmedoğlu, 2006: 10)

Sıra	Unvanı, adı ve soyadı	Özne türleri ve misalleri
1.	Prof. Dr. V. Hatiboğlu	1. <i>Açıklayıcıdan özne</i>: Atatürk, yeni <u>Türkiye'nin kurucusu</u>, daima saygı ile anılacaktır. 2. <i>Belirsiz özne</i>: Mektup <u>istemez</u>, telgraf yeter. Bazen <u>olur</u> saatlerce acıkmam. Birden aklıma <u>geldi</u>. Geçmiş <u>olsun</u>. 3. <i>Örtülü özne</i>: Duvar <u>belediye</u> tarafından yıktırıldı. 4. <i>Ortak özne</i>: <u>Kalem</u> yere düşüp kayboldu. 5. <i>Sözde özne</i>: <u>Yollar</u> ağaçlandırıldı. 6. <i>Özne birliği</i>: <u>Çocuğu soymak, giydirmek, yorganını örtmek, cibinliğini kapamak</u> gibi vazifeler dadıların üzerindeydi. 7. <i>Pekiştirmeli özne</i>: <u>Biz kendimiz</u> razı olduk.
2.	Prof. Dr. Zeynep Korkmaz	1. <i>Açıklayıcı özne</i>: Bir sarıklı hoca, <u>Sait Molla</u>, İngiliz karargâhı kapılarında curnal verme nöbeti bekliyordu. 2. <i>Gerçek özne</i>: Ağaçtaki kayısılar <u>yabancılar</u> tarafından toplanmış. 3. <i>Ortak özne</i>: Öyle ki biz yerimizden başımızı çevirsek tam oturduğumuz minderler hizasında bizi dinler gibi bakışlarını görür ve... Çamlıca uğultusu duyuyorduk. 4. <i>Sözde özne</i>: Çocuk, bakıcı tarafından doyuruldu. 5. <i>Pekiştirilmiş özne</i>: <u>Ben kendim</u> mahdat, fani bir insanım.
3.	Prof. Dr. A. Topaloğlu	1. <i>Mantıkça özne</i>: Şarkılar <u>bizim</u> tarafımızdan söylendi. 2. <i>Gramerce özne</i>: <u>Mektup</u> benim tarafımdan yazıldı.
4.	Prof. Dr. T. Banguoğlu	1. <i>Gramerce kimse</i>: <u>Esmer</u> bugün ağlamış. <u>Komşunun oğlu</u> yakında askere gidiyor. 2. <i>Mantıkça kimse</i>: Pulluk (demirci tarafından) yapıldı.
5.	N. Koç	1. <i>Açıklayıcıdan özne</i>: Ağabeyim, <u>ailenin tek erkek çocuğu</u>, babam ölünce sorumluluğu üzerine aldı. 2. <i>Belirsiz özne</i>: Bazen olur. Afiyet olsun! Bana ne. 3. <i>Örtülü özne</i>: Sel tehlikesi <u>belediye</u> tarafından önlemleri. 4. <i>Ortak özne</i>: <u>Ahmet</u> giyindi ve çıktı. 5. <i>Sözde özne</i>: <u>Mektup</u> yazıldı. 6. <i>Ad öbeğinden özne</i>: <u>Dünya Çocuk Kitapları Haftası</u> yarın başlıyor. 7. <i>Pekiştirmeli özne</i>: <u>Sen kendin</u> bu sonucu hazırladın. 8. <i>İyelik eki almış özne</i>: <u>Başım</u> ağrıyor. 9. <i>Çoğul eki almış özne</i>: <u>Ağaçlar</u> çiçek açtı. 10. <i>Koşaçlı özne</i>: Bir kakkahadır koptu. 11. <i>İkilemeli özne</i>: Birden <u>ses seda</u> kesildi. 12. <i>Bağlaçlı özne</i>: <u>Annemle babam</u> ben çok küçükken ölmüşler. 13. <i>Yinelemeli özne</i>: <u>Kuşlar</u> geliyor, kuşlar denizi yara yara. 14. <i>Seslenmeli özne</i>: Çocuklar! Trafik ışıklarına dikkat edin.

Tabloya göre tercih edilen özne sınıflandırmaları birbirinden çok farklıdır. Mehmedoğlu (2006: 11), bu sınıflandırmaların teorik ya da pratik anlamda bir önem taşımadığını, aksine terim karmaşasının yalnızca

gereksiz tartışmalara zemin hazırladığını belirtmektedir. Ayrıca özneye dair yapılan adlandırmalarda birçok çelişkinin ve zıtlığın mevcut olduğuna dikkat çeker. Mehmedoğlu (2006: 20), özneyi biçimsel olarak ikiye ayırır:

1. Bağımsız kelimeyle ifade edilen özneler (Ben kendisine mektup yazamadım.)

2. Yüklemedeki şahıs ekleri aracılığıyla varlığı sezilen özneler (Değerli hediye getirdin.). Bu ayrımı temel alarak öznenin cümlede her zaman açıkça yer almasının zorunlu olmadığını belirtir. Ona göre, mantık açısından cümlelerin öznesi olan unsur her zaman yüzeyde yer almayabilir.

Tablo incelendiğinde Hatiboğlu, Korkmaz, Topaloğlu, Banguoğlu, Koç ve Zülfikar gibi pek çok araştırmacı da özneye dair farklı sistemler ortaya koymuştur. Terim düzeyinde ortaklık görülse de bu çalışmalar, sınıflandırma yöntemleri ve kavramsal yaklaşımlar bakımından zengin bir çeşitlilik sunar. Böylece, özne kavramı terminolojik olarak benzer biçimde adlandırılrsa da açıklama biçimlerinde anlam yönünden ayrışan yaklaşımlar dikkat çekmektedir.

Günümüzde yayımlanan gramer kitaplarında ise *özne* teriminin yaygın biçimde kullanıldığı gözlemlenir. Bu terimi açık biçimde kullanan diğer yazarlar arasında Gencan (1979: 87), Hatipoğlu (1982: 110), Atabay vd. (1981: 31), Şimşek (1987: 76), Beserek (1991: 45), Ediskun (1999: 332), Gülsevin (2001: 198), Hengirmen (2002: 326), Keskin (2004: 201), Akbayır (2006: 128), Eker (2006: 453), Üstünova (2006: 241), Boz (2009: 2371), Korkmaz vd. (2007: 228), Erkul (2007: 25), Özkan vd. (2009: 257), Nurettin Demir ve Yılmaz (2010: 245), Sarı (2011: 141), Aktan (2016: 88), Delice (2018: 162), Kültürel (2018: 27), Necati Demir (2019: 52), Karasoy vd. (2019: 174), Aksan (2020: 29), Gülsevin vd. (2020: 9), Altun (2022: 9) ve Temel Alemdar (2024: 119) yer alır.

Türkiye Türkçesinde *özne* için kullanılan terimler sadece gramer kitaplarında değil, terim sözlüklerinde de çeşitlilik göstermektedir. Aşağıdaki tablo, bu sözlüklerde yer alan terimlerin dağılımını ortaya koymaktadır:

Tablo -4: Türkiye Türkçesi sözlüklerinde yer alan özne terimleri

Sözlükler	(ar.) Fâil	(ar.) Müptedâ/Müptedâ	(ar.) Müsnedümileyh	(alm.) Sübjekt/Subject	(alm.) Satzgegenstand	(fr.) Sujet/Süje	(ing.) Subject	(ing.) Suje	(ing.) Agent	(ing.) Actant	(ing.) Argument	(lat.) Subjectum	(yun.) hypokeimenon
Felsefe ve Gramer Terimleri Sözlüğü (1942)	✓	✓	✓	✓		✓							
Dilbilim Terimleri Sözlüğü (1949)	✓	✓				✓							
Dil Bilgisi Terimleri Sözlüğü (1969)	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓						
Felsefe Terimleri Sözlüğü (1975)	✓			✓		✓	✓					✓	✓
Dil Bilgisi Terimleri Sözlüğü (1980)	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓						
Dil Bilimi ve Dil Bilgisi Terimleri Sözlüğü (1989)	✓	✓	✓			✓							
Gramer Terimleri Sözlüğü (1992)	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓						
Dilbilim Sözlüğü (2011)							✓						
Dil Bilimi Terimleri Sözlüğü (2013)							✓		✓	✓	✓		
Temel Dil Bilgisi Terimleri Sözlüğü (2014)								✓					

10.	Abdullayev vd.	2007	Mübtəda, Xəbər	Tamamlıq, Təyin, Zərflək	İkinci dərəcəli üzvlər baş üzvlərə bağlı, açıqlayıcı ögelerdir.
11.	Kazımov	2010	Mübtəda, Xəbər	Tamamlıq, Təyin, Zərflək	Cümle ögeleri anlam ve görev açısından birbirine bağlıdır.
12.	Abdullayeva	2013	Mübtəda, Xəbər	Tamamlıq, Təyin, Zərflək	Cümle ögeleri sentaktik sorulara verilen cəvaplardır.
13.	Hacıyev vd.	2014	Mübtəda, Xəbər	Tamamlıq, Təyin, Zərflək	Cümle anlamı tüm üzvlərin gramatik birlıkteliğıyle sağılanır.
14.	Halilov	2017	Mübtəda, Xəbər	Tamamlıq, Təyin, Zərflək	Mübtəda ve xəbər gramatik açıdan temel öge; diğərleri ise onların tamamlayıcısıdır.
15.	Tanrıverdi	2017	Mübtəda, Xəbər	Təyin, Tamamlıq, Zərflək	İkinci dərəcəli üzvlər baş üzvlərə itaat eder; anlamı pekiştirir.

Azerbaycan Türkçesi dil bilgisi geleneklerinde cümle ögeleri, gramatikal biçimlerinin yanı sıra görev ve işlev yönüyle de sınıflandırılmıştır. Bu anlayış, cümleyi oluşturan her ögeye yükleme olan ilişkisine göre bir değer yüklemektedir. Dilciler arasında farklı adlandırmalar bulunsu da genelde beş ögede fikir birliğinin sağlandığı görülmektedir: *Mübtəda* (özne), *Xəbər* (yüklem), *Tamamlıq* (nesne ve yer tamlayıcısı), *Təyin* (niteleyici öge/ belırtən) ve *Zərflək* (zarf tımləci). Bu ögelerden *mübtəda* ve *xəbər*, baş üzvlər olarak kabul edilir. Diğər üç öge ise *ikinci dərəcəli üzvlər* başlığı altında değərlandırılır. Baş üzvlər cümlelinin anlam temelini kurarken, *ikinci dərəcəli üzvlər* bu anlamı tamamlar, açıklar veya pekiştirir. Azerbaycan Türkçesinde cümle ögeleri yüklem merkezli incelenmez, aksine özne merkezli bir yaklaşımla ele alınır. *Mübtəda* (özne), cümlelinin en bağımsız ve belirleyici ögesi olarak öne çıkar.

Azerbaycan Türkçesinde özne, anlam taşıyıcılığı ve yükleme bağıllığı yönüyle farklı açılardan ele alınmıştır. 1846'dan günümüze kadar yapılan çalışmalarda özne, genellikle *mübtəda* terimiyle anılmış; ancak bazı dilciler bu terime ek olarak *müsnədileyh* ya da *subyekt* gibi alternatif adlandırmaları da tercih etmiştir. Bu çeşitlilik, hem kavramsal hem de terminolojik düzeyde özne anlayışının zamanla zenginleştiğini ortaya koymaktadır.

Azerbaycan Türkçesinde cümle ögelerine yönelik sistematik çalışmalar, ilk olarak 1947 yılında Dəmirçizadə ile başlamış; bu alandaki önemli yaklaşımlar ise Dəmirçizadə ve Əfşar'ın sınıflandırmalarıyla şekillenmiştir. Dəmirçizadə, özne kavramını cümlede anlam ve yapı kurucu bir unsur olarak değərlandırmış; ancak sınıflandırma ölçütleri ve terim tercihleri bakımından farklı yollar izlemiştir. Yazar, özne için *mübtəda* terimini kullanır ve onu yükleme yönelen, yalın hâlde bulunan, yargının konusunu belirleyen temel unsur olarak tanımlar (1947: 5-17). Yazar, cümledeki sözcük sıralamasının anlam kurucu bir değər taşıdığını vurgular ve cümle ögelerini üç ana başlık altında toplar (1947: 12):

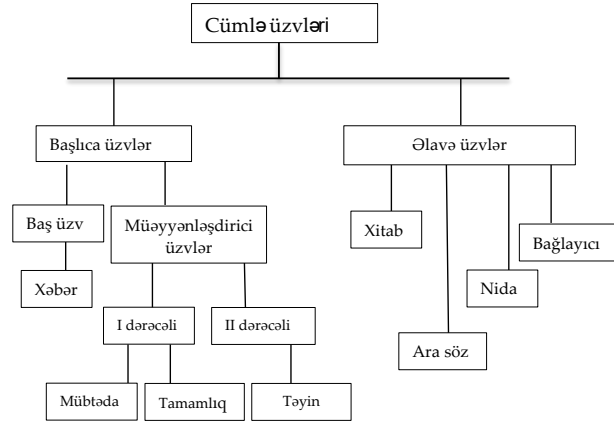
1. Başlıca üzvlər: Xəbər (yüklem)
2. Müəyyənleşdirici üzvlər: Mübtəda (özne), tamamlıq (tımleç), təyin (niteleyici)
3. Əlavə üzvlər: Xıtab (hitap), nida (ünlem), ara söz ve bağlayıcı

Bu sistemde yalnızca *xəbər*, başlıca öge olarak değərlandırılır. *Mübtəda*, yükleme bağıllı ve anlamı yönlendiren belirleyici bir yapı olarak yer alır. *Müəyyənleşdirici ögeler* iki dereceli şekilde sınıflandırılmıştır:

- I. dərəcəli: Mübtəda ve tamamlıq
- II. dərəcəli: Təyin (çoğunlukla sıfat)

Əlavə üzvlər, esas yargı çerçevesine doğrudan katılmaz; ancak seslenme, açıklama, bağlama veya duygusal ifade işlevi üstlenir. *Xıtab* doğrudan hitap, *nida* duygusal tepki, *ara söz* açıqlayıcı yorum, *bağlayıcı* ise sözcük veya cümleleri birleştiren unsur olarak değərlandırılır. Bu sınıflamada dikkat çeken yön, *mübtədanın* (özne) *xəbər*le (yüklem) birlikte baş öge kabul edilmemesidir. Türkiye Türkçesinde özne ve yüklem çoğu zaman birlikte temel ögeler kabul edilirken, Dəmirçizadə'nin sisteminde *mübtəda*, *müəyyənleşdirici* yani yüklemi tamamlayan bir unsur olarak konumlandırılmıştır. Bu yaklaşım, klasik Arap dil bilgisindeki mübtəda-haber ikiliğinden farklılaşır ve yüklemi tek merkezli bir yapı olarak öne çıkarır. Dəmirçizadə'nin bu sınıflandırması, Azerbaycan Türkçesinin sözdizimsel yapısını anlamlandırmada işlev merkezli bir yön sunar.

Şəkil -1: Cümle ögələrinə ilişkin Dəmirçizadə'nin sınıflandırması (1947: 12)

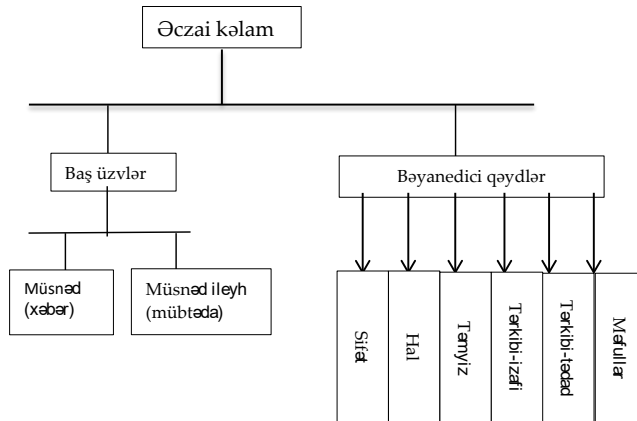

Dəmirçizadə, əsərində Əfşar'ın təsnifinə də yer verir. Əfşar, klassik sistematığa daha yaxın duran bir sınıflandırma önerir. Yazar, özne üçün *müsnədileyh* terimini kullanır və cümleyi şu iki ana başlık altında təsnif edir (Dəmirçizadə, 1947: 15):

1. Baş üzvlər: Müsnəd (xəbər), Müsnədileyh (özne)
2. Bəyanedici qeydlər: Sifət (sıfat), hal (zarf), təmyiz (ayırıcı unsur), tərkib-i izafi (isim tamlaması), tərkib-i tədād (sayı grubu), məf'ullar (tümlec)

Əfşar'ın sisteminde *müsnədileyh* (özne) doğrudan baş unsur olaraq *xəbər*le (yüklem) birlikte değerlendirilmiştir. Yardımcı ögələr isə açıqlayıcı, niteləyici vəya destekleyici görevlerle cümleye bağlanır. Bu yapı, özneyi yükləmə bağlı bir unsur olaraq görmenin ötesinde yargının kurulmasında doğrudan etkili bir temel öge konumunda değerlendirir.

Şəkil -2: Cümle ögələrinə ilişkin Əfşar'ın sınıflandırması (Dəmirçizadə, 1947: 15)

Her iki sistem yüklemi merkeze yerleştirir. Ancak Dəmirçizadə, özneyi belirleyici ve açıklayıcı nitelikte konumlandırarak yüklemi tek kurucu yapı olarak öne çıkarır. Əfşar isə yüklem ilə birlikte özneyi temel öge kategorisine dâhil edir. Yardımcı ögələr bağlamında Dəmirçizadə, duygu, açıklama ve bağlam kurucu unsurları ayrıntılı biçimde sınıflandırır. Əfşar isə bəyan edici unsurları tek grupta toplayarak klassik Arap gramerine yakın bir düzenleme yapar. Bu iki sistematik, özneye yüklenen anlam ve görev açısından farklı yorumlar sunsa da her ikisi de yüklem merkezli cümle yapısını esas alır. Böylece Azərbaycan Türkçesinde özne, hem anlam hem de yapı bakımından işlevsel bir bakış açısıyla ele alınmıştır.

1958'den günümüze uzanan süreçte tanım genişlemeleri ve terimsel farklılıklar incelendiğinde yapılan çalışmalarda özne terimi çoğunlukla *mübtəda* biçiminde kullanılmış; ancak *subyekt/subjekt* adlandırmaları da yer yer tercih edilmiştir. Çalışmalarda özne, cümlede yargının taşıyıcısı, yüklemün yöneldiği temel öge olarak tanımlanmaktadır.

Öznenin cümledeki rolü, cümlelerin anlamını taşıyan bir unsuru oluşturması açısından oldukça önemlidir. Şiraliyev ve Hüseyizadə (1958: 25), özneyi cümlelerin baş üzü (temel ögesi) olarak tanımlar ve özne için *mübtəda* terimini kullanır. Budagova da (1963: 16) eserinde özne için daha çok *mübtəda* terimini kullanmayı tercih eden yazarlardandır. Fakat eserinin bazı bölümlerinde özne için *subyekt* teriminde bulunduğu da dikkat çekmektedir. Budagova “*Bize göre ise predikativlik subyekt ve predikat arasındaki münasebetden daha geniştir.*” cümlesinde yüklem işletimini ifade ederken özneyi subyekt olarak adlandırdığı görülmektedir. Aynı eserde özne, “*Mübtəda, cümlede herhangi bir ögeye bağımlı değildir; xəbərle ifadə edilən etken ya da edilgen anlamların taşıyıcısıdır.*” şeklinde tanımlanmış ve bu bağlamda *mübtəda* terimi kullanılmıştır (1963: 54). Bu da gösteriyor ki öznenin tanımlanması ve terimsel çeşitlilik zamanla değişmiştir.

Şiraliyev vd. (1984: 15), sözcüklerin anlamlı biçimde birleşerek sözcük öbeklerini ve cümleleri oluşturduğunu; bu iki yapının hem yapı hem de anlam bakımından farklı düzeylerde incelendiğini belirtir. Morfoloji ve söz dizimi alanlarının bir bütün olarak dilin gramerini oluşturduğunu vurgulayan yazarlar, özneyi “*kim?*” ve “*ne?*” sorularına yanıt veren baş unsur olarak tanımlar. *İbtida*, *ibtidai* ve *mübtəda* sözcüklerinin ortak Arapça kökten geldiğini, *baş*, *ilk*, *başlangıç* gibi anlamlar taşıdığını ifade eder (1984: 40).

Abdullayev (1987: 20-21), söz dizimindeki sorunları ele aldığı eserinde özne için hem *cybjeckm* (*subyekt*) hem de *mybmada* (*mübtəda*) terimini aynı anda kullanmıştır. Karaörs (1999: 139) ise Azerbaycan Türkçesinde cümle öğelerinin *baş uzuvlar* başlığı altında incelendiğini; öznenin burada *subje* (*mübtəda*) olarak tanımlandığını ve yüklemle birlikte bu kategoriye dâhil edildiğini belirtir.

Seyidov ve Əsədova (2003: 81-85), cümle öğelerini anlam ve gramatikal bütünlük içerisinde değerlendirmiş; özneyi cümlelerin iki temel ögesinden biri olarak tanımlamış ve *mübtəda* terimiyle ifade etmiştir. Özneyi ifade şekillerine göre yediye ayırarak örneklerle göstermiştir:

İsimlə (İsimle) → Sonası çığıışan göllər bizdedir.

Əvəzliliklə (Zamirle) → Sən çıraqdan, mən pərvana.

Sayla (Sayıyla) → Beş yüksək qiymətdir. Beşincilər yarışda qalib gəldilər.

Sifətlə (Sıfatla) → Gözəllər al geyib keçdi.

Məsdərlə (Masterla) → Gizlənmək çirkinliyə görə deyil ...

Fəli sifətlə (Sıfat-Fiille) → Yaradan, yaşadan öz elimizdədir.

Söz birləşmələri ilə (Sözcük öbekleriyle) → Baxdıqca insanın gözü qaralır.

Abdullayev vd. (2007: 105) özneyi, diğer öğelerden bağımsız, yalın hâlde bulunan ve *mübtəda* terimiyle adlandırılan temel öge olarak ele almışlardır. Bu çalışmada özne türleri iki başlık altında toplanmıştır (2007: 114):

Sadə mübtəda (basit özne): Tek sözcüklü, yalın ya da türemiş ifadeler

Mürəkkəb mübtəda (birleşik özne): Master, sıfat-fiil ya da sıfat tamlamasıyla kurulan yapılar

Tablo -6: Azerbaycan Türkçesinde özne türlerinin örneklerle gösterimi

Özne Türü	Azerbaycan Türkçesi Tanımı	Türkiye Türkçesi Tanımı	Örnek Cümleler
Sadə mübtəda (Basit özne)	Leksik vahidlərdən, başqa sözlərlə (sadə, düzəltmə və mürəkkəb sözlərlə), yeni nitq hissələri ilə ifadə olunan mübtədaldır.	Basit özne, söz türleriyle ifade edilen; yani yalın, türemiş veya birleşik sözcüklerden oluşan tek sözcüklü öznedir.	<i>Hümmət</i> nə isə Murada danışdı. İndi hər yerdə <i>xalq</i> sənin başına and içir, oğul! Nəhayət, <i>yuxu</i> qorxuya qalib gəldi.
Mürəkkəb mübtəda (Birleşik özne)	Sintaktik vahidlər, daha doğrusu, təyini söz birləşmələri, məsdər və fəli sifət və s. tərkiblərlə ifadə olunan mübtədaldır.	Birleşik özne, söz öbeği hâlindeki yapılarla; özellikle sıfat tamlamaları, master ve fiilimsi gruplarıyla kurulan öznedir.	<i>Biz ikimiz də</i> ayağa qalxdıq. <i>Kesik çəkmək işi</i> on nəfər gəncə həvalə olundu.

Bu dönemdeki çalışmalar, özneye yönelik hem anlam hem de yapı yönüyle vurguların ön plana çıktığı ve terminolojik çeşitliliğin giderek arttığı bir çizgi sunmuştur. *Mübtəda* terimi yaygınlığını korumuş; ancak *subyekt*, *subjekt* gibi Batı kökenli kavramlara da yer verilmiştir. Bu dönemden sonra kaleme alınan çalışmalarda Azerbaycan Türkçesinde özne, hem biçim hem işlev yönünden daha ayrıntılı biçimde ele alınmış; tanım ve tasniflerde sistematik bir tutarlılık gözetilmiştir. Özellikle *mübtəda* terimi, bu dönemdeki akademik çalışmalarda en baskın kavram olarak öne çıkmıştır.

Məmmədova (2008: 133) *mübtəda*’nın cümlede birinci dereceden temel öge konumunda olduğunu belirtir. Kazimov (2010: 107) Şiraliyev vd.’nin tanımına uyarak *mübtədanın* Arapça *ibtida* kökünden geldiğini hatırlatır

ve bu terimin *başlangıç* anlamı taşıdığını ve cümlede temel işlev gördüğünü ifade eder. Xəlilov da (2017: 96-98), *mübtədayı* cümlede ad durumunda bulunan ve yüklem bildirdiği yargıyı gösteren öge olarak tanımlar ve “kim?”, “ne?”, “nereye?” sorularına yanıt verdiğini belirtir.

Azerbaycan Türkçesi Sözlüğü’nde “*Arapça, isim: Özne; başlangıç. 1. Bir cümlede bildirilen işi yapan, yüklem bildirdiği durumu üzerine alan kimse veya şey, fail, süje. 2. Bir şeyin başı, çıkış noktası, mübtəda*” olarak geçer (2018: 2461). Sözlükte **subyekt** madde başı da yer almaktadır. “*İsim, Fransızca: 1. Felsefe: şahıs, şahsiyet. 2. Hukuk terimi: Belirli hukuki vazifeleri veya sorumluluğu olan şahıs veya teşkilat. 3. Mantıkta: Hakkında muhakeme yürütülen, konuşulan şey. 4. Gramer: Özne*” (2018: 2057). şeklinde anlamlandırılmıştır. Bu sözlük tanımları, *mübtəda* ve *subyekt* terimlerinin eş anlamlılık ilişkisi içinde yer aldığını; ancak kaynak ve bağlam farklılıklarına göre farklı içerikler taşıdığını göstermektedir.

Alişova Demirdağ (2021: 251) Azerbaycan Türkçesinde “*Mübtəda terimiyle ifade olunan özne, cümlelerin temel ögesidir.*” tanımında cümlelerin asıl ögesinin özne olduğunu açıkça vurgular ve Azerbaycan dilcilerinin özneyi cümlede baskın öge olarak değerlendirdiğini belirtir. Bu yaklaşım, söz diziminde anlamın özne ekseninde kurulmasına imkân tanır. Yazar, yapı bakımından öznenin *sadə mübtəda* (basit özne) ve *mürəkkəb mübtəda* (birleşik özne) olmak üzere iki gruba ayrıldığını ifade eder ve Azerbaycan Türkçesinde öznenin Türkiye Türkçesinden farklı olarak türlerine göre değil; ifade yollarına göre sınıflandırıldığını vurgular. Alişova Demirdağ (2021: 253) özneyi ifade yollarına göre *isim, zamir, mastar, sıfat, sayı ve zarfla* olmak üzere altıya ayırır. Bu sınıflandırma, önceki çalışmalarda örneklerle de desteklenmiştir.

Tüm bu tanım ve sınıflamalar değerlendirildiğinde, Azerbaycan Türkçesinde özne için kullanılan terimlerin üç temel kavram etrafında şekillendiği görülmektedir. En yaygın terim *mübtəda* olup gramer kitaplarında ve akademik çalışmalarda ağırlıklı olarak bu adlandırma tercih edilmektedir. Bunun yanı sıra *subyekt/subject* terimi özellikle Rus dil bilgisi geleneğinden etkilenen çalışmalarda yer almakta; *müsnədileyh* terimi ise Arap gramer sisteminden gelen klasik yaklaşımları yansıtmaktadır. Bu durum, Azerbaycan Türkçesi gramerinde özne kavramının hem yerli hem de aktarılan terimlerle ifade edildiğini ortaya koymaktadır. Tanımlar arasında anlam ve işleyiş açısından genel bir ortaklık bulunsa da kullanılan terminolojide görece bir çeşitlilik mevcuttur. Bu çeşitlilik, özne kavramının tarihsel süreçte hem kavramsal hem de kuramsal düzeyde zenginleştiğini göstermektedir.

4.2.3. Türkiye Türkçesi ve Azerbaycan Türkçesinde Özne Ögesinin Karşılaştırmalı İncelemesi

Türkiye Türkçesi ile Azerbaycan Türkçesinde özne ögesi, genel anlamda cümlelerin temel birimi olarak değerlendirilmekte ve her iki lehçede de yüklem bildirdiği yargıya bağlı bir unsur olarak tanımlanmaktadır. Her iki dilde de özne, cümlede işi yapan ya da oluşu üzerine alan öge olarak ele alınmakta; tanımlamalar ise çoğunlukla yüklemle kurulan anlam ilişkisi çerçevesinde yapılmaktadır. Ayrıca, her iki lehçede özne için kullanılan terimlerin tarihsel süreçte çeşitlilik gösterdiği, ancak günümüzde Türkiye Türkçesinde *özne*, Azerbaycan Türkçesinde ise *mübtəda* teriminin daha yaygın ve standart biçimde tercih edildiği görülmektedir. Fakat bu yapısal benzerliklere rağmen, iki lehçede özneye yüklenen anlam ve işlev bakımından önemli ayrılıklar da göze çarpmaktadır. Türkiye Türkçesinde özne, çoğunlukla yükleme bağlı ve onu tamamlayan bir unsur olarak değerlendirilmiş; hatta bazı dilciler tarafından cümlelerin ikinci derecede önemli ögesi olarak tanımlanmıştır (Karahana, 2024: 24). Buna karşılık, Azerbaycan Türkçesinde özne, yüklem önüne geçen bir kavramsal önceliğe sahiptir ve cümlelerin ‘baskın ögesi’ olarak kabul edilmiştir (Alişova Demirdağ, 2021: 244). Bu farklılık, iki lehçedeki söz dizimi anlayışının temelde birbirinden ayrıldığını göstermektedir.

Her iki lehçede özne için kullanılan terimler, tarihî ve kültürel etkilere bağlı olarak şekillenmiştir. Türkiye Türkçesinde *fâil, mübtəda, müsnədü’n ileyh, yüklet, subject, süje, kimse, yükalan* gibi çok sayıda terim kullanılmış; bu terimlerin bazıları Arapça, bazıları ise Fransızca ve İngilizce kökenlidir. Ancak, son dönem gramer kitaplarında *özne* terimi öne çıkmış ve standartlaşma eğilimi göstermiştir. Azerbaycan Türkçesinde ise *mübtəda* terimi yaygın biçimde tercih edilmekte; fakat Sovyet etkisiyle *subyekt/subject* (Abdullayev, 1987: 20-21; Budagova, 1963: 54) ve klasik Arap gramerinden alınan *müsnədileyh* (Dəmirçizadə, 1947: 12) terimleri de bazı eserlerde kullanılmaktadır. Bu yönüyle Azerbaycan Türkçesinde görünürdeki terim birliği, dış kaynaklı etkilerin izlerini de taşımaktadır.

Sınıflandırma biçimleri açısından da belirgin bir ayrım mevcuttur. Türkiye Türkçesinde özne; *gerçek, sözde, örtülü, açıklamalı, ortak, pekiştirilmiş, mantıkça, biçimce* gibi çok sayıda başlık altında incelenmiş ve bazı çalışmalarda yirmiyi aşkın türde sınıflandırmalar yapılmıştır. Oysa Azerbaycan Türkçesinde özne genellikle yapısal özellikleri üzerinden tanımlanmakta; türlerine dair ayrıntılı ayrımlar oldukça sınırlı kalmaktadır. Bu durum Türkiye Türkçesinde gramer sisteminin daha analitik ve çok katmanlı işlediğini; Azerbaycan Türkçesinde ise özneye daha bütüncül ve merkezî bir görev yüklendiğini göstermektedir. Türkiye Türkçesinde özne yükleme bağlı bir unsur olarak görülmekte; buna karşılık Azerbaycan Türkçesinde yüklemi yönlendiren ve anlamı tayin eden bir konumda yer almaktadır. Bu yaklaşım farkı, sadece terminolojik boyutta kalmayıp dil ve düşünce sistemi düzeyinde de ayrılığa işaret etmektedir.

5. Sonuç ve Öneriler

1. Bu çalışma, Türkiye Türkçesi ile Azerbaycan Türkçesinde özne ögesinin tanımı, işlevi ve terimsel kullanımı üzerine yürütülen karşılaştırmalı bir incelemeye dayanmaktadır. Elde edilen veriler, her iki lehçede özne kavramının temel cümle ögesi olarak kabul edildiğini ve yüklemle doğrudan anlam ilişkisi içerisinde tanımlandığını göstermektedir.

2. Her iki lehçede de özne, yüklem bildirdiği işi gerçekleştiren veya oluşa konu olan unsur olarak değerlendirilmekte; tanımlar ise çoğunlukla yüklemle kurulan bağlam üzerinden şekillenmektedir. Ayrıca, kullanılan terimler tarihsel süreçte farklılık göstermiş olsa da günümüzde Türkiye Türkçesinde **özne**, Azerbaycan Türkçesinde ise **mübtada** teriminin standartlaştığı söylenebilir.

3. Her iki lehçede özne tanımındaki benzerliğe rağmen özneye yüklenen anlam, işlev ve cümledeki konum açısından önemli farklılıklar dikkat çekmektedir. Türkiye Türkçesinde özne, çoğu zaman yüklemle bağlı bir tamamlayıcı olarak değerlendirilmiş; bazı kaynaklarda ise ikinci derecede önemli bir unsur olarak tanımlanmıştır (Karahana, 2024: 24). Buna karşılık, Azerbaycan Türkçesinde özne, yüklemden önce gelen ve cümledeki asıl yönünü belirleyen birincil temel öge olarak kabul edilmektedir (Alişova Demirdağ, 2021: 244).

4. Türkiye Türkçesinde özne için kullanılan terimler oldukça geniş bir yelpazeye yayılmıştır: *fâil*, *mübtada*, *müsnedü'n ileyh*, *yüklet*, *subject*, *süje*, *özne*, *öznek*, *yükalan* gibi terimler farklı dönemlerde ve farklı kaynaklarda yer bulmuştur. Ancak bu terim çeşitliliği beraberinde terminolojik karmaşaya neden olmuş; sınıflandırmalarda da ciddi farklılıklar ortaya çıkmıştır. Nitekim Türkiye Türkçesinde özne, yirmiden fazla alt başlıkta incelenmiş; *gerçek*, *sözde*, *örtülü*, *mantıkça*, *açıklamalı*, *pekiştirilmiş* gibi türlerle detaylandırılmıştır.

5. Azerbaycan Türkçesinde özne, çoğunlukla **mübtada** terimiyle adlandırılmış; yalnızca bazı kaynaklarda **subyekt** ve **müsnadileyh** terimleri kullanılmıştır (Budagova, 1963: 4; Dəmirçizadə, 1947: 12). Azerbaycan Türkçesinde yapı esas alınarak yapılan tanımların ağırlık kazandığı görülmektedir.

6. Bu çerçevede hazırlanan tablo, söz konusu farklılıkları kavramsal boyutta daha açık biçimde ortaya koymaktadır:

Tablo -7: Türkiye Türkçesi ve Azerbaycan Türkçesinde özne ögesinin karşılaştırması

Kriter	Türkiye Türkçesi	Azerbaycan Türkçesi
Terimin Kökeni	Türkçe kökenli <i>özne</i> , Arapça kökenli <i>fâil</i> terimleri sık kullanılanlardır.	Arapça kökenli <i>mübtada</i> , <i>müsnadileyh</i> ; yer yer Rusça etkili <i>subyekt</i> terimleri kullanılır.
Kullanılan Terimler	Fâil, işleyici, iye, kimse, mübtada, müsnedü'n ileyh, özne, özne, subject, subje, süje, yükalan, yüklet, yüklenik	<i>Mübtada</i> , <i>subyekt</i> ve <i>müsnadileyh</i>
Cümledeki Konumu	Genellikle yüklemden önce	Genellikle yüklemden önce
Yüklemle İlişkisi	Yüklemle doğrudan ilişkilidir; özne-yüklem uyumu aranır.	Cümlede herhangi bir ögeye bağımlı değildir. Dəmirçizadə'ye göre yüklemle bağlı, açıklayıcı ögedir.
Temel/İkincil Öge Olma Durumu	Genellikle yüklemden sonra gelen temel ögedir.	Çoğunlukla birincil temel ögedir. Yüklem, öznenin sonra gelen ikinci temel ögedir.
Özne Tanımında Vurgu	Yargıyı gerçekleştiren öge olarak tanımlanır.	"Kim?", "ne?", "nereye?" gibi sorulara yanıt verir. Cümledeki baskın ögesidir.
Yüklemle Göre Bağımlılık	Yüklemle bağımlıdır. Cümlede olma zorunluluğu yoktur. Özne olmadan da cümle kurulabilir.	Yüklemle bağımlı değildir. Yüklemden önce görülür.

7. Bu veriler ışığında açıkça görülmektedir ki her iki lehçede özne terimi için genel bir ortaklık sağlanmış olsa da tanımsal öncelik, sınıflandırma biçimi ve işlev anlayışında köklü farklılıklar bulunmaktadır. Türkiye Türkçesi, özneyi sistematik bir biçimde çok yönlü olarak sınıflandırmış; Azerbaycan Türkçesi ise özneyi anlam eksenli ve merkezî bir yapı olarak kabul etmiştir.

8. Özne ögesinin ele alınıp şeklindeki farklılık Oğuz grubu Türk lehçelerinde yalnızca terminolojik değil, tanım ve yapı yönüyle bir kavram bütünlüğü ihtiyacını da gündeme getirmektedir. Çünkü görünürdeki terim birliği, tanım ve uygulama düzeyinde desteklenmediği takdirde, anlam ve kavram bütünlüğü açısından süreklilik sağlanamayacaktır. Bu kopukluk, özellikle öğretim materyalleri, çeviri çalışmaları ve akademik yayınlar üzerinde olumsuz etkilere yol açmaktadır.

9. Türk dünyasında dil bilgisi terimlerinin ortak adlarla kullanılmaması, tek başına bir eksiklik olarak değerlendirilemez. Esas olan, bu terimlerin anlam, işlev ve görev yönünden ortak bir anlayışla ele alınmasıdır.

Ortak bir terimler sözlüğü oluşturmak, birlik için yeterli değildir; önemli olan, terimlerin içerik ve işlev bakımından bütüncül bir yaklaşımla değerlendirilmesidir. Türkiye Türkçesi ve Azerbaycan Türkçesi üzerinde yapılan inceleme, özne ögesinin farklı bakış açılarıyla yorumlandığını ortaya koymuştur. Bu durum, terminolojik birlik kadar kavramsal birlik ihtiyacını da göstermektedir. Özne ögesinin gereksiz alt sınıflara ayrılması kavramsal karışıklığa yol açmakta, sistematik tutarlılığı zedelemektedir. Dolayısıyla, lehçeler arasındaki farklı yaklaşımların karşılaştırılması ve ortak bir işlevsel bakış açısının benimsenmesi, Türk dilinde bütünlüklü ve sürdürülebilir bir yapı oluşturma için temel koşuldur.

Kaynakça

- Abdullayev, Ə. Z. (1987). Sintaksisin aktual məsələləri dərş vəsaiti (Söz diziminin güncel sorunları ders kitabı). Azərbaycan: SSR Ali və Orta İxtisas Təhsili Nazirliyi.
- Abdullayev, Ə.; Seyidov, Y. ve Həsənov, A. (2007). Müasir Azərbaycan dili. IV hissə. Sintaksis. Bakı: Şərq-Qərb.
- Abid, S. (2017). Oğuz grubu Türk lehçelerinde cümlelerin mantıksal yapısı. İstanbul: Kriter Yayınevi.
- Abid, S. (2020). Türkiye ve Azerbaycan Türkçesinde basit yapıllı belirsiz özneli cümlelerin karşılaştırılması. Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi. 24, 81-93.
- Akar, A. (2005). Türk dili tarihi. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Akarsu, B. (1975). Felsefe terimleri sözlüğü. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Akbayır, S. (2006). Eğitim fakülteleri için cümle ve metin bilgisi. Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Aksan, D. (2020). Her yönüyle dil ana çizgileriyle dilbilim. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Aktan, B. (2016). Türkiye Türkçesinin söz dizimi. Konya: Eğitim Yayınevi.
- Alişova Demirdağ, E. (2014). Türkiye Türkçesinde ve Azerbaycan Türkçesinde cümle öğelerinin karşılaştırılması üzerine. “Sələflər və Xələflər” I Beynəlxalq simpoziumunun materialları, 22-24 oktyabr, Bakı.
- Alişova Demirdağ, E. (2021). Azerbaycan Türkçesi söz dizimi (Türkiye Türkçesiyle karşılaştırmalı olarak). İstanbul: Kesit Yayınları.
- Altaylı, S. (2018). Azerbaycan Türkçesi sözlüğü (3 cilt). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Altun, M. (2022). Türkçede söz dizimi çözümlemeleri - Türk romanlarından örneklerle -. Ankara: Pegem Akademi Yay.
- Atabay, N., Özel, S. ve Çam, A. (1981). Türkiye Türkçesinin sözdizimi. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Banguoğlu, T. (2007). Türkçenin grameri. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Barak Yılmaz, B. (2008). Cümle bilgisi konusundaki terim, tanım ve tasnif farklılıklarının değerlendirilmesi (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Türkçe Eğitimi Anabilim Dalı, İstanbul.
- Baskakov N. A. (2017). Çağdaş Türkçede cümle (Çev: Oktay Selim Karaca), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Baydar, T. (2016). Pekiştirilmiş / pekiştirmeli özne üzerine. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi* (35), 21-32. <https://doi.org/10.21563/sutad.187099>
- Beserek, A. (1991). Türkçede cümle yapısı. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Bilgegil, M. K. (2014). Türkçe dilbilgisi. Erzurum: Salkımsöğüt Yayınevi.
- Boz, E. (2009). Türkiye Türkçesinde özne durum biçimbirimi alabilir mi?. *Journal of Turkish Studies*, 4(3), 2371-2377.
- Budagova, Z. (1963). Müasir Azərbaycan ədəbi dilində sadə cümlə. Bakı: Azərbaycan SSR Elmlər Akademiyası Nəşriyyatı.
- Bulak, Ş. (2013). Özne türleri üzerine. *Turkish Studies - International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 8(1), 1101-1127. <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.4485>
- Buran, A., Alkaya, E. ve Yalçın, S. (2020). Çağdaş Türk yazı dilleri Güneybatı (Oğuz) grubu. Ankara: Akçay Yayınları.
- Dağlı, H. (2018). Azerbaycan Türkçesi ile Türkiye Türkçesinin cümle öğeleri bakımından karşılaştırılması. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi (ASEAD)*, 5 (11), 69-88.
- Delice, H. İ. (2018). Türkçe sözdizimi. İstanbul: Asitan Kitap.
- Delice, H. İ. (2012). Cümle nasıl tanımlanmalıdır?. *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 7(1), 37-40.
- Demir, Necati (2019). Türkçe cümle bilgisi. Ankara: Altınordu Yay.
- Demir, Nurettin ve Yılmaz, E. (2010). Türk dili el kitabı. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Dəmirçizadə, Ə (1947). Müasir Azərbaycan dili: Cümlə üzvləri. Bakı: Azərənşr.
- Dəmirçizadə, Ə. (1943). Müasir Azərbaycan dili: Cümlə üzvləri. Azərbaycan SSR Maarif Nazirliyi, Dövlət Pedaqoji İnstitutu, Bakı: Azərənşr.
- Deny, J. (1921). Grammaire de la langue Turque: (dialecte Osmanlı). Paris: Imprimerie Nationale, Éditions Ernest Leroux.

- Deny, J. (1941). Türk dili grameri: Osmanlı lehçesi. (Çev. Ali Ulvi Elöve). İstanbul: Maarif Vekaleti.
- Deny, J. (2012). Türk dil bilgisi: Osmanlı Türkçesi (Günümüz Türkçesine uyarlayan: A. Benzer). İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Dizdaroğlu, H. (1976). Tümcebilgisi. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Doğan, N. (2015). Türkiye Türkçesi söz diziminde özne sorunu: Dil bilimsel bir yaklaşım. *Journal of Turkish Studies*, 10(12), 295-314.
- Ediskun, H. (1999). Türk dilbilgisi sesbilgisi- biçimbilgisi- cümlebilgisi. Ankara: Remzi Kitabevi.
- Eker, S. (2006). Çağdaş Türk dili. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Emre, A. C. (1945). Türk dilbilgisi. İstanbul: Cumhuriyet Matbaası.
- Emre, A. C. (1954). Türkçede cümle. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı - Belleten*, 2, 105-180.
- Ercilasun, A. B. (2009). Başlangıçtan yirminci yüzyıla Türk dili tarihi. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Ergin, M. (2004). Türk dil bilgisi. İstanbul: Bayrak Yayınları.
- Erkul, R. (2007). Cümle metin bilgisi. Ankara: Anı Yayınları.
- Ertürksoy, A. (2005). Türkiye Türkçesinde cümlede özne (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyon.
- Eyi, E. (2023). Cümle unsurları tahliline yeni bir bakış. *Bilge Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7(1): 54-62. <https://doi.org/10.47257/busad.1299008>.
- Gencan, T. N. (1979). Dilbilgisi. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Gülensoy, T. (2018). Türkiye Türkçesindeki Türkçe sözcüklerin köken bilgisi sözlüğü (etimolojik sözlük). İstanbul: Bilge Kültür - Sanat Yayın Dağıtım.
- Gülsevin, S. (2001). Öznesi gösterilmeyen bir cümle tipi daha. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2, 197-204.
- Gülsevin, S., Ay, Ö., Dinar, T., Çetinkaya, B. ve Alan, N. (2020). Giriş. Erdoğan B. (Ed.), *Türkiye Türkçesi IV* sözdizimi içinde (s. 1-32). Ankara: Gazi Kitabevi.
- Güven, M. (2018). Nahiv bilgisi ışığında Osmanlı nahvine bakış. İstanbul: Kriter Basım -Yayın- Dağıtım.
- Halilov, B. (2017). Müasir Azərbaycan dili, sintaksis. Bakı: Adıloğlu.
- Hatiboğlu, V. (1969). Dil bilgisi terimleri sözlüğü. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Hatipoğlu, V. (1982). Türkçenin sözdizimi. Ankara: A. Ü. Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi.
- Hengirmen, M. (2002). Türkçe dilbilgisi. Ankara: Engin Yayınevi.
- Həsənov, Q. (1981). Müasir Azərbaycan dilinin sintaksisi. Bakı: ADU.
- İmer, K., Kocaman, A. ve Özsoy, A. S. (2011). Dilbilim sözlüğü. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.
- Karaağaç, G. (2013). Dil bilimi terimleri sözlüğü. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Karaağaç, G. (2017). Türkçenin söz dizimi. Ankara: Kesit Yayınları.
- Karahan, L. (2024). Türkçede söz dizimi. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Karaörs, M. (1999). Türkiye Türkçesi ile Azerbaycan Türkçesi'nin kelime grupları, cümle ve cümle çeşitleri (sentaks) bakımından karşılaştırılması. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı - Belleten*, 44(1996), 129-144.
- Karasoy, Y., Yavuz, O., Direkci, B. ve Kayasandık, A. (2019). Üniversiteler için uygulamalı Türk dili ve kompozisyon bilgileri. Konya: Palet Yayınları.
- Kaydarov, A. ve Orazov, M. (2010). Türklük bilgisine giriş (Akt. Vahit Türk). İstanbul: Kesit Yayınları.
- Kazimov, G. (2010). Müasir Azərbaycan dili, sintaksis. Bakı: Aspoligraf LTD.
- Keskin, R. (2004). Türkçe dil bilgisi ve kompozisyon bilgileri. Konya: Çizgi Kitabevi Yayınları.
- Koç, N. (1996). Yeni dilbilgisi. İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Korkmaz, Z. (1962). Kaşgârlı Mahmud ve Oğuz Türkçesi. Türk Dilinin 1 Ekim 1962 günlü 253. Divanü-Lugat-it-Türk Özel sayısından ayrı basımdır.
- Korkmaz, Z. (1992). Gramer terimleri sözlüğü. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Korkmaz, Z. (2009). Türkiye Türkçesi grameri şekil bilgisi. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Korkmaz, Z., Ercilasun, A. B., Gülensoy, T., Parlatur, İ., Zulfikar, H. ve Birinci, N. (2007). Türk dili ve kompozisyon. Ankara: Ekin Basım Yayın Dağıtım.
- Kükey, M. (1975). Uygulamalı örneklerle Türkçenin sözdizimi. Ankara: Kardeş Matbaası.
- Kültürel, Z. (2018). Türkiye Türkçesi cümle bilgisi. Konya: Palet Yayınları.

- Mehmedoğlu, A. (2001). Türk dilinde bağımlı birleşik cümle söz dizimi. Adapazarı: Aşıyan Yayınları.
- Mehmedoğlu, A. (2006). Türkiye Türkçesinde cümle öğelerine yeni bir bakış. İstanbul: Değişim Yayınları.
- Memmedov, N. (1971). Azərbaycan dilçiliyinin nəzəri esaslari. Bakı: Maarif Nəşriyyatı.
- Məmmədova, A. (2008). Dəqiqləşdirici cümlə üzvləri. Nurlan, Bakı: Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Nəsimi Adına Dilçilik İnstitutu.
- Özgül, T. (2002). Türkiye Türkçesinde cümle öğelerine yeni bir bakış ve onların ifade vasıtaları (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Özkan, A., Toker, M. ve Aşçı, U. D. (2020). Türkiye Türkçesi söz dizimi. Konya: Palet Yayınları.
- Özkan, A., Gariper, C., Ağın, K., Özkara, Y., Yıldırım, Ü., Acar, E., ... Batur, Z. (2009). *Söz dizimi*. Yusuf T. ve Cafer G. (Ed.), Türk dili içinde (s. 235-277). İstanbul: Lisans Yayıncılık.
- Özmen, M. (2016). Türkçenin Sözdizimi. Adana: Karahan Kitabevi.
- Râşid (1899). Külliyyât-ı Kavâid-i Lisân-ı Osmânî. İstanbul: Maârif Nezâreti.
- Sarı, M. (2011). Fakülte ve yüksekokullar için Türk dili ders kitabı. Ankara: Okutman Yayıncılık.
- Seyidov, Y., Əsədova, T. (2003). Azərbaycan dili- VIII-IX siniflər üçün dərslik. Çarşıoğlu: Bakı.
- Şimşek, R. (1987). Örneklerle Türkçe sözdizimi tümceler-belirtme öbekleri-çözümleme. Trabzon: Kuzey Gazetecilik Matbaacılık.
- Şirəliyev, M. Hüseyzadə, M. ve. Kazımov, G. (1984). Azərbaycan dili sintaksis - 7-8. siniflər üçün dərslik. Bakı: Maarif Nəşriyyatı.
- Şirəliyev M. A. ve Hüseyzadə, M. (1958). Azərbaycan dilinin grammatikası II. hissə - sintaksis. Bakı: Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatı.
- Tarıktaroğlu, A. (1996). Türkçede özne sorunu. *Türk Dili*, 536 (Ağustos 1996), 192-194.
- Tekin, T. (1989). Türk dil ve diyalекtlerinin yeni bir tasnifi. *Erdem*. 5(13): 141-168.
- Temel Alemdar, E. (2024). Doğu Türkçesinde söz dizimi. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Topaloğlu, A. (1989). Dil bilgisi terimleri sözlüğü. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Turan, Z. (1999). Öznenin cümledeki kimlik problemi. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 13, 73-85.
- Türk Dil Kurumu (1942). Felsefe ve gramer terimleri sözlüğü. İstanbul: Cumhuriyet Basımevi.
- Türk Dil Kurumu (1949). Dilbilim terimleri sözlüğü. Ankara: Güney Matbaacılık ve Gazetecilik Türk Anonim Ortaklığı.
- Türk Dil Kurumu. (tarih yok). Güncel Türkçe Sözlük. TDK. Erişim tarihi: 4 Ocak 2025, <https://sozluk.gov.tr>
- Uğurlu, M. (2011). Oğuzca ve Anadolu merkezli Oğuz Türkçesi. *Journal of Turkish Studies*, 6(1): 123-156.
- Ulutaş, İ. (2018). Cümlede özne ve fail konusuna bir bakış. *Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(1), 1-12.
- Usta, Ç. (2014). Özne türlerinin tasnifine dair bir öneri. *Karadeniz Araştırmaları*, 40(40), 159-169.
- Ünal, Ü. (2017). Türkiye Türkçesinde özne kavramı ve özneyi oluşturan kelime grupları (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Ordu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ordu.
- Üstünova, K. (2006). “Yüklem yalnız özneyi mi içinde taşır?”. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11, 241-250.
- Vardar, B. (1980). Dilbilim ve dil bilgisi terimleri sözlüğü. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Vardar, B. (2002). Açıklamalı dilbilim terimleri sözlüğü. İstanbul: Multilingual Yayınları.
- Xəlilov, B. (2017). Müasir Azərbaycan dili (sintaksis). Bakı: Adiloğlu.
- Yılmaz, Ç. (2024). Türkçede cümle öğelerinin sınıflandırılması üzerine bir ölçüt önerisi. *Korkut Ata Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 14, 470-494.
- Yılmaz, E. (2014). Temel dil bilgisi terimleri sözlüğü. Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Zülfikar, H. (1995). Özne türleri ve bunların adlandırılması. *Türk Gramerinin Sorunları Toplantısı (22-23 Ekim 1993)*, Ankara: Türk Dil Kurumu, 43-51.
- Zülfikar, H. (2006). Doğru yazalım, doğru konuşalım. *Türk Dili*. 651 (Mart), 219-226.

Araştırmacıların çıkar atışması Beyanı (Declaration of Researcher’s Conflict of Interest)

Bu çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar atışması bulunmamaktadır. (There is no potential conflicts of interest in this study.)

Araştırma ve Yayın Etięi Beyanı

Etik kurul izni ve yasal/özel izin alınmasına gerek olmayan bu çalışmada araştırma ve yayın etiğine uyulmuştur. (This study which does not require ethics committee approval and legal/specific permission complies with the research and publication ethics.)

Araştırmacıların Katkı Oranı Beyanı (Researcher’s Contribution Rate Statement)

Yazar-1: Makalenin zet, giriş, ama, yntem, inceleme ve sonu blmlerine %51 oranında katkı sağlamıştır (Author 1: Contributed 51% to the abstract, introduction, objectives, methodology, analysis, and conclusion sections of the article.)

Yazar-2: Makalenin zet, giriş ve inceleme blmlerine %49 oranında katkı sağlamıştır. (Author 2: Contributed 49% to the abstract, introduction, and analysis sections of the article.)

A Comparative Analysis of the Term ‘Subject’ in Turkish and Azerbaijani Turkish Extended Abstract

This study aims to comprehensively examine the definition, function, and terminological equivalents of the ‘subject’ in Turkish and Azerbaijani Turkish through a comparative method. In both dialects, the subject is accepted as one of the fundamental elements of the sentence and is evaluated within the framework of its semantic relationship with the predicate. However, despite these commonalities, there are significant divergences regarding definitions, terminological preferences, and classification systems. Therefore, the primary objective of this study is not only to determine the common and distinct aspects of the subject in these two dialects but also to reveal how these variations affect the necessity for terminological unification in the Turkic world.

In terms of methodology, a descriptive and comparative approach was adopted. The main grammatical sources in both Turkish and Azerbaijani Turkish were analyzed chronologically, taking historical development into account. For terminological evaluations, dictionaries were consulted, while grammar books and academic studies based on the views of prominent linguists were utilized to assess definitions and classifications.

The findings indicate that in both dialects, the subject generally precedes the predicate, appears in the nominative case, and maintains a semantic link with the predicate. However, a distinct structural difference is observed: In Turkish, the subject is often regarded as an element dependent on the predicate; indeed, in many grammatical studies, it is treated as a secondary element following the predicate in terms of hierarchy. Conversely, in Azerbaijani Turkish, the subject is frequently considered more significant than the predicate, functioning as the dominant element of the sentence. This approach suggests that the subject occupies a more central position conceptually within the syntactic structure of Azerbaijani Turkish.

Regarding terminology, Turkish exhibits a rich diversity with terms such as *fail*, *mübtəda*, *müsnədü’n ileyh*, *subject*, and *yüklet*; however, this diversity has largely centralized around the term *özne* over time. In Azerbaijani Turkish, the term *mübtəda* is widely preserved, though, under Soviet influence, terms like *subyekt/subjekt* have also been introduced. Additionally, due to the influence of Arabic grammar, the term *müsnədileyh* is encountered, albeit to a limited extent. Furthermore, while the subject is categorized into more than twenty types in Turkish, classifications in Azerbaijani Turkish remain simpler and structure-oriented. This distinction implies that Turkish tends to adopt a more systematic and detailed elaboration, whereas Azerbaijani Turkish favors a centralized and simplified understanding of the subject.

In conclusion, although there are foundational similarities regarding the subject in both dialects, fundamental differences persist in definitions, classifications, and terminological approaches. While Turkish handles the subject through a multifaceted analysis, Azerbaijani Turkish defines it as a more independent and meaning-oriented element. In this context, there is a pressing need for a unified theoretical framework in Oghuz group Turkic dialects, encompassing not just terminology but also classification principles. Unless the apparent unity of terminology is supported by consistency in definition and application, true conceptual unity cannot be achieved, potentially leading to significant challenges in language teaching, translation studies, and terminological intelligibility.